

„én még mindig Szigeti Jozsefje vagyok a Nemzeti Színháznak”

Egy 19. századi színész életútjának és pályájának elbeszélhetősége*

A magyar színháztudományban az életrajzi monográfiák írásának nincs számottevő hagyománya. A 19. század tekintetében még a leghíresebb vezető színészek esetében is többnyire legfeljebb szerepkatalógussal számolhatunk,¹ akikről pedig született biográfia, az általában régi és fájdalmasan pontatlan. Az első életrajzok a 19–20. század fordulója körüli évtizedekben keletkeztek, a műfaj meghonosítói maguk a színészek voltak.² Munkájuk úttörő szerepe tagadhatatlan, ám a szakmán belüli kötelék miatt hősük pályáját általában személyes benyomásaik, illetve saját koruk társadalmi és szakmai elvárásai alapján ítélték meg. A már közgyűjteménybe került, a színészek hagyatékának részeként fennmaradt egykorú kéziratok feltárását és feldolgozását nem tartották feladatuknak, az életrajzi narratíva kialakításakor inkább a sokszor ellenőrizhetetlen visszaemlékezésekre, élszóbeli közlésekre támaszkodtak.³ Később, a 20. század második felében főként olyanok vállalkoztak monográfiaírássra, akik rokonterületekkel foglalkoztak (irodalomtörténészek, kritikusok, dramaturgok voltak), de alapvetően nem a 19. századi színháztörténeti források feltárására és értelmezésére specializálódtak.⁴ Olyan életrajzi monográfiát, amely primer források sokaságának

* A *200 éve született Szigeti József (1822–1902)* című, a Bajor Gizi Színésmúzeumban 2022. május 11-én az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet rendezésében tartott esten elhangzott előadás kibővített változata. Köszönöm Gajdó Tamásnak, hogy biztatott a tanulmány megírására.

¹ ZSOLDOS Ernő, *Id. Lendvay Márton (Adattár)*, Bp., Színháztudományi és Filmtudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum, 1958. – MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit, *László József (Adattár)*, Bp., Színháztudományi és Filmtudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum, 1959. – MÉSZÁROS Sándor, *Gyenes László (Adattár)*, Bp., Magyar Színházi Intézet, 1976. – Akiknek a pályája a 20. század első felében teljesedett ki: STAUD Géza, *Pethes Imre (Adattár)*, Bp., Színháztudományi és Filmtudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum, 1957. – CENNER Mihály, *Hegedűs Gyula*, Bp., Magyar Színházi Intézet, 1974.

² Első kísérletnek talán azokat a portrékat tekinthetjük, amelyeket Szigligeti Ede írt színésztársairól: SZIGLIGETI Ede, *Magyar színészek életrajzai*, Bp., Franklin-Társulat, 1878.

³ Lásd például: RAKODCZAY Pál, *Prielle Kornélia élete és művészete*, Bp., Singer és Wolfner, 1891. – KÉRY Gyula, *Blaha Lujza élete*, Bp., Rózsavölgyi és Társa, 1896. – RAKODCZAY Pál, *Egressy Gábor és kora*, Bp., Singer és Wolfner, 1911, I–II. – Későbbi, de hasonló módszertannal dolgozó kötet: PÉCHY Blanka, *Jászai Mari*, Bp., Magvető, 1958. – Rakodczay Pál az Egressyről szóló könyv írásakor éveken át, 1904 és 1911 között levelezett a színész nagyobbik fiával, Egressy Ákossal. Prielle Kornéliának később elkészült a szerepkatalógusa is: CENNER Mihály, *Prielle Kornélia (Emlékbeszéd és adattár)*, Bp., Színháztudományi és Filmtudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum, 1958.

⁴ OSVÁTH Béla, *Szigligeti*, Bp., Művelt Nép, 1955. – FÖLDES Anna, *Jászai Mari és a magyar színház*, Bp., Magvető, 1983. – Jászai Mari fellépéseiről szerepkatalógus is készült: CENNER Mihály, *Jászai Mari (Adattár)*, Bp., Színháztudományi és Filmtudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum, 1957.

feldolgozásán alapul, a színháztörténész Mályuszné Császár Edit írt: *Egy színészházaspár élete* című, Prielle Kornéliáról és Szerdahelyi Kálmánról szóló könyve máig példaeértékű.⁵ Az utóbbi évtizedekben a korábbiaknál is kevesebb nyomát találjuk a műfaj továbbélésének,⁶ ritka kivételként említhető a Schodel Jánosné Klein Rozáliáról írott, kettős érdekelttségű, zene- és színháztörténeti szempontból is jelentős nagymonográfia, amely olyan szerző keze alól került ki, akinek tudományos tevékenysége kimagasló a magyar operatörténet kutatása terén.⁷

A könyvtípus elapadása indít arra, hogy tanulmányok formájában elkezdjem valamelyest pótolni a hiányt, és idővel olyan kötetet adjak közre, amely magába foglalja több 19. századi vezető színész élet- és pályarajzát vagy annak egy-egy kiemelt mozzanatát. Választásom elsőként Szigeti Józsefre (1822–1902) esett, aki nemcsak sokoldalú színházi ember volt, hanem sikeres drámaíró is. Néhány vidéken eltöltött év után a Nemzeti Színház színésze lett, ahol idővel rendezőnek, a drámaíró bizottság tagjának, majd az intézmény utánpótlását biztosító Színészeti Tanoda egyik mestersegítanárának választották. Színműíróként meghívták a Kisfaludy Társaságba, de ami még jelentősegteljesebb: Szigligeti Ede mellett ő volt az egyedüli színész-drámaíró, akit a Magyar Tudományos Akadémia taggá (levelező taggá) választott.⁸ Pályájának összefoglalását már többen megkísérelték,⁹ de mivel módszertanukat tekintve nem törekedtek arra, hogy lehetőleg minden életszakaszt egykorú források alapján rekonstruáljanak, nem került sor sem a halmozódó és továbböröklődő téves adatok, állítások kijavítására, sem az életút korábbiaktól eltérő kontextualizálására. Egy alapkutatásra

⁵ M. CSÁSZÁR Edit, *Egy színészházaspár élete*, Bp., Művelt Nép, 1956. A tudományos igénnyel megírt könyv az ismeretterjesztés jegyeit is magán hordozza, a szerző a felhasznált forrásokat a főszovegetől elválasztva, a könyv végén ömlesztve közli.

⁶ A nemzetközi szakirodalomban mást tapasztalunk, legalábbis a híres 19. századi színészeket illetően. Vö. például Kalman A. BURNIM, *David Garrick Director*, Carbondale and Edwardsville, Southern Illinois University Press, 1973. – William WEAVER, *Duse: a Biography*, London, Thames and Hudson, 1984. – Jeffrey RICHARDS, *Sir Henry Irving: A Victorian Actor and His Word*, London and New York, Hambleton and London, 2005. – Krystyna KUJAWINSKA COURTNEY, *Ira Aldridge 1807–1867: dzieje pierwszego czarnoskorego tragika szekspirowskiego*, Kraków, Universitas, 2009. – Robert GOTTLIEB, *Sarah: the Life of Sarah Bernhardt*, New Haven and London, Yale University Press, 2010. – Henri LAMENDIN, *François-Joseph Talma (1763–1826): Dentiste et acteur favori de Napoléon 1er (1763–1826)*, Paris, L'Harmattan, 2014.

⁷ TALLIÁN Tibor, *Schodel Rozália és a hivatásos magyar operajátás kezdetei*, Bp., Balassi, 2015.

⁸ Szigligeti 1840-ben, Szigeti 1882-ben lett a Nyelv- és Széptudományi Osztály tagja. Az utóbbi székfoglaló előadásként a *Kolostorbul* című vígjátékát olvasta fel. A *Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973*, szerk. FEKETE Géza, Bp., MTA Könyvtár, 1975, 267.

⁹ BERCZIK Árpád, *Szigeti József emlékezete 1822–1902*, Bp., MTA, 1905. – POLGÁR György Ödön, *Szigeti József mint színműíró*, Arad, Az Aradi Királyi Főgimnáziumnak az 1907–1908. iskolai évről szóló értesítője, 1908, 3–35. – BAYER József, *Szigeti József drámái*, Bp., Franklin-Társulat, 1914. – PERÉNYI József, *Szigeti József*, Irodalomtörténet, 4(1915), 9–10. sz., 289–305. – HOFMANN István, *Szigeti József*, Bp., Farkas, 1934. – Az utóbbi évtizedekben csak Darvay Nagy Adrienne munkáját emelhetjük ki, aki 1999-ben Szigeti Józsefről és drámaírói szövegeiről szóló forrásválogatást adott közre, illetve rájuk támaszkodva írt egy áttekintő jellegű tanulmányt is. Vö. *Szigeti József 1822–1902*, szerk. DARVAY NAGY Adrienne, Vár Ucca Tizenhét, 1999, 1. sz., 106–171. (A munka Szigeti kéziratban fennmaradt leveleiből csak néhányat közöl.)

épülő életrajzi narratíva kialakítása pedig nem tűnik lehetetlennek, mert bár Szigetinek saját jelentős írásos hagyatéka nincs, életével és működésével kapcsolatban változatos forrástípusokra támaszkodhatunk.

Család, tanulmányok

Szigeti József pályája kezdetén több más 19. századi színészhez hasonlóan nevet változtatott.¹⁰ Születési neve Tripammer volt, az iskolai érdemsorokban még ezzel a vezetéknévvel szerepel, az 1840-es évek elejétől viszont már mindenhol Szigetként említik. Az 1800 és 1893 között hatósági engedéllyel nevet változtatók listáját közlő forrás szerint a névcseré nem volt hivatalos, Tripammer József nem szerepel rajta,¹¹ noha Szigeti színészként már a civil életben sem használta a Tripammert, 1851-ben született fia (Dezső Mihály) anyakönyvébe nevét Szigethyként írták be.¹² (Ez a névalak időnként magánleveleinek aláírásaként is feltűnik.)

Az 1822-es születésű Szigeti még ahhoz a színészgenerációhoz tartozott, amelynek felmenői között csak elvétve találunk színészeket.¹³ Veszprémi német polgárcsaládban született, szülői háza ma is áll a Kossuth Lajos utcában.¹⁴ A család származásával kapcsolatban öröklődő adat, hogy Mecklenburgból költöztek Magyarországra,¹⁵ noha a forrásokból egyelőre csak annyi bizonyos, hogy a nagyapa, Tripammer János már Veszprémben született, és aljegyzőként működött.¹⁶ Az apa, Tripammer Mátyás Henrik

¹⁰ Szigligeti Edét például Szatmári Józsefként, Megyeri Károlyt Standként, Kassai Vidort Kossitzkiként, Kőrösmezei Gusztávot Szukupként, Jászai Marit pedig Kripl Mária Annaként anyakönyvezték.

¹¹ *Századunk névváltoztatásai: Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893*, kiad. [SZENTIVÁNYI Márton], Bp., Hornyánszky Viktor, 1895. A színészek körében egyébként meglehetősen változó volt, hogy hivatalosan kérvényezték-e a névcserét. Szigligeti József Ede például hivatalosan is nevet változtatott, de mivel a forrás szerint ez hét gyermekére (Mária, Anna, Jolán, Aranka, József, Franciska, Mór) is kiterjedt, a hivatalhoz csak jóval pályakezdése (1834) után, Mór fia 1855-ös születését követően fordulhatott (Uo., 220). A fiú születési évére lásd a gyászjelentését: OSzK Plakát- és Kisnyomtatványtár, <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/606592#> (utolsó megtekintés: 2022. 07. 22.)

¹² Römisch-Katholisches Pfarramt, [Budapest], Belváros, 17. Band, 416. Online elérés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939X-3MJ3-F?cc=1743180&personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AXKRM-64J> (utolsó megtekintés: 2022. 07. 19.)

¹³ A 18. század végén és a 19. század elején született, a Nemzeti Színház első nemzedékét adó színészek közül Lendvay Márton apja sóházi mázsálótiszt, Szentpétery Zsigmond és Egressy Gáboré református lelkész, Udvarhelyi Miklósé tanító és segédlelkész, Megyeri Károlyé gazdatiszt, Fáncsy Lajosé káptalani hivatalnok, Szigligeti Edéé ügyvéd és földbirtokos, Telepi György pedig görögkatolikus lelkész volt. A Szigetivel egykorúak vagy közel egykorúak közül főként a színésznők felmenői között találunk színészeket. Laborfalvi Róza apja, Benke József színész volt, Komlóssy Ida színészcsaládból származott, apja, Komlóssy Ferenc, anyja, Czégényi Erzsébet, Farkas Lujza Farkas János és Fodor Klára színészek gyermeke volt.

¹⁴ MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka, *Vásárállás – Veszprémi Kaleidoszkóp 2*, Veszprém, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprémi Levéltára, 2015, 64.

¹⁵ Lásd például: PERÉNYI, i. m., 289; HOFMANN, i. m., 4; DARVAY NAGY, i. m., 106.

¹⁶ FÖLDESI Ferenc, *Pillanatképek Veszprém város történetéből (XIX. század első negyede): Az elfeledett városbíró – Treuer József, II. rész*, Veszprémi Szemle, 21(2019), 1. sz., 29.

(1791–1873) vaskereskedő volt,¹⁷ aki a városi tanács tagjaként és városbíróként szintén szerepet vállalt a közéletben.¹⁸ Az anya, Martinkovits Anna (1800/1801–1882)¹⁹ rokona volt Kopácsy József esztergomi érseknek és hercegprímásnak (korábban székesfehérvári és veszprémi püspök), és az 1870-es évek elején örökölt is tőle.²⁰ Az anyakönyvek és az anya gyászjelentése szerint Szigetinek három testvére volt: Antal (1818–1853 után),²¹ Rozália Anna (1821–1886)²² és Imre (1831–1902).²³ Tripammer Antalt 1841-ben pappá szentelték, 1849-ben azonban kezdeményezte kilépését a katolikus egyházból, mivel ekkor már együtt élt Lemann Máriával,²⁴ akitől az anyakönyvek szerint ugyanabban az évben egy fia (Lajos Antal Artúr Pál) is született.²⁵ Később az egy ideig a Nemzeti Színháznál színésznőként működő Lovassy Borbálát vette feleségül, gyerekeik Árpád

¹⁷ Römisch-Katholisches Pfarramt, Veszprém, Diözese Veszprém, 4. Band, 306. Online elérés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939X-SY9G-YJ?cc=1743180&personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AXK2D-1N5>. (utolsó megtekintés: 2022. 06. 15.) Halálának évét a fiai által közzétett sajtóhírből tudom. Vö. Vasárnapi Ujság, 20(1873), 652. sz., 628.

¹⁸ BÁNDI László, *Veszprém emlékjelei 2005*, Veszprémi Szemle, 13(2011), 1. sz., 68.

¹⁹ Özvegy Tripammer Mátyásné Martinkovits Anna gyászjelentése, OSzK Plakát- és Kisnyomtatványtár, https://dspace.oszk.hu/bitstream/handle/20.500.12346/568256/4328717_00442_mormon.jpg?sequence=4&isAllowed=y (utolsó megtekintés: 2022. 06. 08.)

²⁰ *Döntvénytár: A Magyar Kir. Curia semmitőszéki és legfőbb ítélőszéki osztályának elvi jelentőségű határozatai*, kiad. DÁRDY Sándor, GALLU József, ZLINSZKY Imre, Bp., Franklin-Társulat, 1874, 90–94. A rokonsági kapcsolatot nem sikerült felfejteni, az azonban biztos, hogy a szakirodalomban téves az az állítás, hogy „Szigeti édesanyja a híres Kopácsy család rokona nővére révén, aki a hercegprímás anyja volt”. Vö. például: DARVAY NAGY, i. m., 106. – Kopácsy József anyja, Gyöngy Judit Martinkovits Annánál sokkal korábban, 1737-ben született. Vö. Römisch-Katholisches Pfarramt, Veszprém, Diözese Veszprém, 1. Band, 162. Online elérés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-FNSN-L?i=209&cc=1743180&personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AXZMQ-MV8> (utolsó megtekintés: 2022. 07. 19.)

²¹ Römisch-Katholisches Pfarramt, Veszprém, Diözese Veszprém, 6. Band, 265. Online elérés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9396-C69B-W?cc=1743180> (utolsó megtekintés: 2022. 06. 14.)

²² Römisch-Katholisches Pfarramt, Veszprém, Diözese Veszprém, 6. Band, 335. Online elérés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9396-C69K-K?cc=1743180> (utolsó megtekintés: 2022. 06. 14.)

²³ A veszprémi piarista gimnázium által kiadott érdemsorokban mindegyik fiúgyermek nevét megtaláljuk, Antal 1827 és 1831, Imre 1842 és 1845 között végezte el a négy grammatista osztályt. Az 1834. év második félévére vonatkozó forrásban feltűnik egy Tripammer Gyula is, mint negyedik osztályos grammatista, ám ő feltehetően nagykanizsai Tripammer család tagja, nem pedig Szigeti József testvére. Vö. *Juventus regii majoris gymnasii wesprimiensis scholarum piarum e studiis, ut meruit, in classes relata semestri secundo anno MDCCCXXXIII*, Veszprém, Szammer Alajos, [1834].

²⁴ PFEIFFER János, *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*, München, Görres Gesellschaft, 1987, 1045. – TAMÁSI Zsolt, *A katolikus egyházvezetés önvédelmi törekvései az 1848–1849-es forradalom leverése után*, Történelmi Szemle, 51(2009), 3. sz., 380.

²⁵ Reformierte Kirchengemeinde, Csopak, 1. Band, 153. Online elérés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-BHJ9-7?personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AVFK4-YMR> (utolsó megtekintés: 2022. 06. 08.) A forrásból azt is tudjuk, hogy a kisfiú 1850-ben sorvadásban meghalt.

Antal Lajos²⁶ és Gábor voltak.²⁷ Tripammer Rozália Ferenczy Alajos veszprémi orvoshoz ment feleségül,²⁸ Imre pedig szintén színésznek állt, és bátyjához hasonlóan színésznévként ő is a Szigetit használta.²⁹

Szigeti József 1832 és 1838 között a veszprémi piarista gimnáziumba járt, négy grammatista és két humanista osztályt végzett.³⁰ Eredményei egy ideig jók voltak, 1833 második félévében a kilencvenegy fős osztályban az érdemsor tizedik helyén állt, egy év múlva negyedik, 1835-ben ötödik, 1836-ban pedig ismét negyedik volt.³¹ A második humanista osztályt 1838-ban már rosszabb eredménnyel zárta, a negyvennyolc tanuló között az eminensek csoportjának végén, a huszonharmadik helyen szerepel.³² Ezt követően pesti joghallgató lett, legalábbis az 1856-ban kiadott visszaemlékezésének, az *Egy színész naplójának* az elején így jeleníti meg magát. Pestre kerülésének pontos idejét nem tudjuk, elmondása szerint a jogászképzés elején járt, amikor 1841 őszén úgy döntött, hogy az ígéretes, sokhasznú, vármegyei és városi tisztségekre is feljogosító pálya helyett a látványosabb, ám annál bizonytalanabb színészi pályát választja.

1841-ben Pesten valék, jogtanulónak kellett volna lennem, szülőim azért küldének ide, hogy hallgassam a jogot. Ott van komor falaival az egyetem, legyen bizonyágom: a mennyire csak lehetett, feléje sem mentem. Bizonyítványaim után a tanárok

²⁶ Reformierte Kirchengemeinde, Budapest, Kálvin tér, 1. Band, 100. Online elérés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RGSN-FW?personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5QD-1GD>. (utolsó megtekintés: 2022. 06. 08.) A fiú később hivatalosan felvette anyja második férjének, Kopácsy Györgynek a családnevét, miután gyermektelen mostohaapja örökbe fogadta, hogy vagyonát megörökölhesse. Lásd: megjegyzés a hivatkozott anyakönyvben, illetve: *Századunk névváltoztatásai...*, i. m., 132.

²⁷ Reformierte Kirchengemeinde, Veszprém, 1. Band 223. fol. rektó. Online elérés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-BD2Z> (utolsó megtekintés: 2022. 06. 08.)

²⁸ Ferenczy Alajosné Tripammer Róza gyászjelentése, OSzK Plakát- és Kisnyomtatványtár, https://dspace.oszk.hu/bitstream/handle/20.500.12346/502140/4328636_00016_mormon.jpg?sequence=4&isAllowed=y (utolsó megtekintés: 2022. 06. 08.)

²⁹ Hivatalosan ő sem változtatott nevet, és színészi körökben még 1865-ben is emlegették Tripammerként: „Tóth Jenő, mint hallom, véglegesen elmarad a leczkékről [a Színészeti Tanoda óráiról] [...]”; az urfi különben itt csavarog Pesten, alkalmasint az *ifjabb Tripámerhez* szerződött, a ki – mint mondják – Octoberben kezdené meg Budán, magyar és német előadásait.” Egressy Ákos Egressy Gábornak, Pest, 1865. augusztus 3. = „*Irjátok a mi tollatokra jön*”: Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865), kiad. SZALISZNYÓ Lilla, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, I, 604. [Kiemelés az eredetiben].

³⁰ Perényi József tévesen írja, hogy „[k]özépiskolai tanulmányainak befejezése végett szülei a piaristák pesti gimnáziumába küldték, ahol 1840-ben be is fejezte középiskolai tanulmányait” (vö. PERÉNYI, i. m., 289).

³¹ *Juventus regii majoris gymnasii veszprimiensis scholarum piarum e studiis, ut merut, in classes relata semestri secundo anno MDCCCXXXIII*, Veszprém, Szammer Alajos, [1833], [1834], [1835], [1836]. Az osztálylétszám folyamatosan változott, a második osztályban ötvenkilencen, a harmadikban ötvenegyen, a negyedikben ötvenen voltak. Köszönöm ötvenen voltak. Köszönöm Baranya Péternek, a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára igazgatójának, hogy ő és munkatársai a segítségemre voltak a veszprémi piarista gimnázium tanulóival kapcsolatos források megtalálásában.

³² *Juventus regii majoris gymnasii veszprimiensis scholarum piarum e studiis, ut merut, in classes relata semestri secundo anno MDCCCXXXVIII*, Veszprém, Jesztány Tóth János, [1838].

tárt karokkal vártak, egyike valék a legjobb tanulóknak, – s én nem birtam oda menni, hova küldtek; mert egy hatalmasabb indulat a színházba kergetett, és én mentem. [...] Így telt el az év,... tanáraim annyit beszéltek tíz hónapig, hogy végre ők is kíváncsiak lettek, hogy mit szólok én? Tudtam, hogy Hamlet, Coriolan, Lear király, Velencei Kalmár, Romeo és Julia nem kell nekik; tehát annyit hallottak tőlem ők, a mennyit én hallottam tőlük: semmit! Elvégződött tehát a tanév, az én dicséretem nélkül; – minden tanuló sietett haza szülőihez, csak én nem [...]. Egy pillanatra megirigylém hazasiető társaimat, – eszembe jutának az otthoni élvek, – kényelem, – bőség, urias lézengés, tele erszény, aranyhegyek, ölelő rokonok... de ha a szinlapra néztem, – vágyam a kerepesi utra csalt ki, – s az az ut nem Veszprémbe, hanem a színházba visz.³³

A család helyzetét ismerve nem valószínű, hogy külső körülmények (esetlegesen megélhetési gondok) késztették a váltásra, ahogy ez a 19. században többekkel, például Petőfi Sándorral történt (noha Petőfi már kiskamasz korában is élénken érdeklődött a színház iránt, vándorszínésznek akkor állt, amikor családja elszegényedése egzisztenciális válsághelyezethez vezetett). Szigeti inkább azoknak a sorát gyarapította, akik belső indíttatásból, lelkesedésből fordultak a színjátszás felé, feladva tisztes polgári hivatásukat vagy félbehagyva az annak elérését biztosító tanulmányokat. A szakma egy része az első magyar hivatásos színtársulat megalakulásától kezdve (1790) így került a színjátszás kötelékébe, ám míg kezdetben az együttesek csekély száma és teljes létbizonytalansága miatt sokan kénytelenek voltak visszatérni korábbi pályájukhoz (Kelemen László például újra kántor lett), addig az 1820-as évektől már nem feltétlenül kellett számolni ezzel az eshetőséggel (id. Lendvay Márton például végleg maga mögött hagyhatta a városi írnokságot, és bizonyára Egressy Gábor sem bánta meg, hogy az apai nyomás ellenére végül nem református pap lett, hanem színész).

A vándorszínész

Szigeti színészi pályára való szocializálódásának folyamatáról keveset tudunk. Feltételezhető, hogy először a veszprémi piarista gimnáziumban került közelebbi kapcsolatba a színjátszással, Kilián István kutatásaiból kiderül, hogy a rend által a 18. század második felében épített iskola rendelkezett színházteremmel.³⁴ De Veszprémben felnőve az iskolaszínházi előadások mellett a városban időről időre megforduló hivatásos színtársulatok produkcióit is láthatta (az 1820-as évektől évente egy-két hónapig

³³ SZIGETI József, *Egy színész naplója*, kiad. VAS Gereben, Bp., Emich Gusztáv, 1856, 3–4. Vas Gereben [Radákovits József] osztálytársa volt Szigetinek a veszprémi piarista gimnáziumban. – Tanulóéveikre lásd: VAS Gereben, *Ingyen leckék vén diákok számára = Nemzeti Színházi nyug-intézeti naptár 1858-ra*, szerk. SZIGETI József, Pest, Emich Gusztáv, 1857, 51–56.

³⁴ *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig*, kiad. KILIÁN István, Bp., Argumentum, 1994, 310.

folyamatosan jelen voltak magyar és német vándortársulatok),³⁵ noha az *Egy színész naplójában* csak arról emlékezett meg, hogy Pestre kerülve rendszeresen látogatta a Nemzeti Színházat, és összebarátkozott egy ott foglalkoztatott kardalnokkal.³⁶

Vándorszínészi évei alatt, 1841 októberétől 1844 márciusáig három társulatnál fordult meg, de visszaemlékezésében ennek a két és fél évnek csak az első szakaszáról ír, amikor egy gyengébb együttes tagja. Az erősen regényesített, több mint tíz év távlatából született önéletírásból úgy tűnik, a diákkorában gyarapodó színházi élmények nem voltak elegendők ahhoz, hogy tisztában legyen a szakma egészének működési körülményeivel, kellő rálátást szerezzen a pályakezdést biztosító vidéki színjátszás mindennapjaira. A könyvben szinte végig a vándorszínészek irigylésre egyáltalán nem méltó életviteléről, változatos nyomorúságairól (szegényes szálláslehetőségek, csizmaszerzés nehézségei stb.) mesél, saját magát pedig egy olyan jómódban felnövő és egészen más környezetben szocializálódó fiatalemberként jeleníti meg, akinek számára a sokszor viszontagságos vidéki színészelet nagyon nehéz, szinte traumatizáló volt. Adatot, konkrétumot nagyon keveset ír, nem fedi fel például színésztársai nevét (igazgatót, primadonnát, Miskát, Palkót említ), és fellépéseinek helyére is csak a települések nevének kezdőbetűjével utal. Az őt ért szakmai hatásokról, a társulat összetételéről, repertoárjáról, illetve a későbbi társulatoknál eltöltött időszakról más típusú forrásokból, sajtóhírekből, színházi zsebkönyvekből, illetve Szuper Károly naplójából lehet tájékozódni.

Szigeti első igazgatója Baký Gábor (1804-?) volt, aki az 1820-as évek második felétől vezetett társulatokat,³⁷ és az emlékirat szerint 1841 őszén Pesten toborzott tagtársakat.³⁸ Baký neve Veszprémből ismerős lehetett számára, az 1830-as évek második felében ő volt az a színigazgató, aki rendszeresen visszajárt társulatával a városba.³⁹ Amikor Szigeti csatlakozott hozzá, egy proporcionális, azaz osztalékra szerződött színészekből álló vidéki társulatot szervezett maga köré. (A színészeknek nem volt fix keresete, a napi bevételen a társulati hierarchiának megfelelően osztottak.) Az együttes létszámának alakulását nem tudjuk végig nyomon követni, csak két adatunk van: kezdetben huszonhatan voltak,⁴⁰ 1842 áprilisában már csak tizenkilencen. Ilyen tag-

³⁵ HUDI József, *A veszprémi színjátszás kezdetei (1723–1879)*, Veszprém, Veszprémi Petőfi Színház, 2009, 121.

³⁶ SZIGETI, *Egy színész...*, i. m., 5.

³⁷ Baký 1826-ban már biztosan színigazgató volt, ugyanis amikor augusztusban az esztergomi Bakócz-kápolnát kirabolták, gyanúba keveredtek akkori társulatának tagjai is. Vö. PIFKÓ Péter, *Esztergom színház történetének forrásai a Komárom megyei Levéltárban 1816–1944*, Bp., Magyar Színházi Intézet, 1983, 7, 19, 81–82. Baký születési évét a kiadványban közzétett forrásokból tudom, a kihallgatáson elhangzik, hogy 1826-ban 22 éves volt.

³⁸ SZIGETI, *Egy színész...*, i. m., 5–10. – A gyakorlat, hogy egy vidéki színigazgató Pesten szervezi társulatát, 1842-ben Szabó Józsefre is jellemző volt. Lásd: Szuper Károly *színészeti naplója 1830–1850*, kiad. VÁLI Béla, Bp., Aigner Lajos, 1889, 16.

³⁹ HUDI, i. m., 121.

⁴⁰ SZIGETI, *Egy színész...*, i. m., 55.

létszámmal középtársulatnak feleltek meg, és mint a sajtóban 1842 áprilisában közölt névsorból kiderül, ismertebb vidéki színész alig akadt közöttük: Bakó Gábor, Barna Bálint, Czeglédi, Csengeri Pál, Győry Tihamér, Izabella, Karácsonyi és neje, Kétszery József, Kétszeryné Veláncsics Anna, Kovácsiné, Könyves Máté, Kövesi, Nagy András?, Nelli, Szalainé, Szaplóczay Mihályné Bartha Mária, Szaplóczay Ida, Szigeti József.⁴¹ A nevesebbek közé tartozott Bakó igazgatón túl az 1812 óta pályán lévő Könyves Máté vagy a szorgalmáról és kiváló szereptudásáról ismert Barna Bálint.⁴² Repertoárjukban prózai darabokat, zenés boházatok és népszínműveket találunk. Biztosan játszották Gaál Józseftől *A peleskei nótáriust* (boházat) és a *Pazar fősvényeket* (vígjáték), Szigligeti Edétől a *Rózsát* (vígjáték), a *Gyászvitézeket* (történelmi dráma) és a *Micbán családját* (történelmi dráma), Friedrich Halmtól a *Griseldist* (tragédia), Victor Hugótól pedig az *Angelo, Pádúa zsarnokát* (dráma).⁴³

A frissen színésznek állt Szigeti a középtársulatnál statisztaként és mellékszerepeket játszva sajátíthatta el a szakma alapfogásait, és mint írja, eleinte néhány mondatos epizód szerepeket bízta rá. Először 1841. október 3-án lépett fel, négy epizód szerepet vitt *A peleskei nótáriusban*: a bírót, a komisszáriust, a darabban szereplő Shakespeare-jelenetben Othellót és a mexikói vőlegényt. Eleinte ennél nagyobb szerepeket nem igen játszhatott, mert a közkeresetből csak több hét után kapott némi részesedést, huszonkét váltóforintot,⁴⁴ ami a kor ár- és bérvizonyait tekintve csak kicsivel múlta felül egy cseléd lány vagy egy legény havi bérét. A társulat kisebb városokban fordult meg, ezeket Szigeti J., F., T. és K. betűkkel jelölte. Első állomásuk 1841 őszén valószínűleg Jászberény volt: „J. város egyike az alföld terjedtebb, szép és jó módu faluinak.” Útvonaluk további állomásait már meglehetősen nehéz kikövetkeztetni, sőt abban sem lehetünk biztosak, hogy az érintett városok a leírt sorrendben követték egymást. A T. betűs települést szintén falusias jellegűnek mondja, illetve még annyit árul el róla, hogy 16 mérföldre fekszik D.-től, ami feltehetően Debrecen.⁴⁵ Az egykorú sajtó szerint 1842 januárjában a társulat téli szállása Gyöngyösön volt, áprilisban Kalocsán, júniusban pedig Veszprémben játszottak (ezekről Szigeti nem tesz említést).⁴⁶ A *Regélő Pesti Divatlap* Szigeti szakmai előrehaladásáról is hírt ad, a lap veszprémi levelezőjének beszámolójából tudjuk, hogy a városból elszármazott fiatalember 1842 nyarán már az avatottabb színészek közé tartozott. Szülővárosában többször is címszerepet játszott, ő volt Zolky Gotthilf August von Maltitz drámájában, valamint Saint Georges lovag Roger Beauvoir és Mélesville közösen írt színjátékában.

⁴¹ Regélő Pesti Divatlap, 1(1842), 33. sz., 260.

⁴² Magyar színművészeti lexikon, szerk. SCHÖPFLIN Aladár, Bp., Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, 1929, I, 127; 1930, III, 37–38.

⁴³ Regélő Pesti Divatlap, 1(1842), 33. sz., 260.

⁴⁴ SZIGETI, Egy színész..., i. m., 25–26, 29–30.

⁴⁵ Uo., 11, 85.

⁴⁶ Regélő Pesti Divatlap, 1(1842), 1. sz., 6. – 33. sz., 260. – 55. sz., 461–462.

Mult hó' elején Baký vezérlete alatt városunkat egy sereg ember és asszony szállá meg, melyből egy hangos sugón kívül csak egy szép idomokkal bíró, 's jól indult fiatal színészt kívánunk kiemelni. Ezen fiatal, még csak egy éves színész, Szigeti, Zolkýt a' vén diákot olly híven ábrázoló, hogy közkívánatra ismételtetett, Saint Georges lovagot éles tapintattal, mi őt kiválólag a' színészet' avatottjának tanusítja, Toldyt (Rózsában) olly jellemzőleg adá, hogy a' [...] pesti nemzeti színpadon Barthának egyedüli utódja, csak ő lehetend [...]. 'S e' tekintetből ajánljuk őt a' nemzeti színház' rendezőjének, hova nem sokára menni készül.⁴⁷

Szigeti az *Egy színész naplóját* azzal zárja, hogy egy K. kezdőbetűs városban elhagyta a Baký-féle együttest, és K. szíinigazgatóhoz szerződött havi hetven váltóforintos fizetéssel.⁴⁸ Ez a Komáromy Sámuel és Szákfy József vezette társulat volt, amely 1842 őszétől Győrben játszott. Az együttes 1842 októbere és decembere közötti állapotáról számot adó zsebkönyv a két igazgató vezetése alatt kilenc színészt (Bíró József, Csengeri Pál, Hevesi Imre, Lengyel Endre, Szathmáry Dániel, Szilágyi Sándor, Szigeti József, Tóth József, Tavaszi Ferenc), öt színésznőt (Berzeviczi Ottóné Ernyes Eliza, Hevesi Imréné, Komáromy Sámuelné Csorba Zsuzsanna, Szathmáry Dánielné Farkas Lujza, Szilvási Eszter), két gyerekszínészt (Szathmáry Károly, Komáromy Ida) és egy rendezőt (Hegedűs Lajos) sorol fel. A forrás szerint háttér munkatársak nem voltak, vagyis a darabok színpadra alkalmazásáért és az előadások gördülékeny lebonyolításáért maguk a színészek feleltek. Szakmailag ez a társulat mégis színvonalasabb volt az előzőnél, és itt Szigetinek már az is megadatott, hogy a Nemzeti Színházról érkező pesti vezető színészekkel játsszon. (Október egy részében Laborfalvi Róza, novemberben Egressy Gábor, decemberben Benza Károly volt náluk.)⁴⁹ A két igazgatót a jobb vidéki színészek között tartották számon, még a Nemzeti Színházhoz is meghívást kaptak. Komáromy a megnyitás évében, 1837-ben lett a tagja, de részegeskedése miatt Bajza József rövid idő múlva elbocsátotta.⁵⁰ Szákfy 1844 és 1848 között játszott a Nemzeti Színháznál.⁵¹ De rajtuk és Szigetin kívül később többen is Pestre kerültek: Szathmáryné, Szilágyi Sándor és Tóth József. Szigetinek a társulati hierarchián belüli helyét jól mutatja, hogy azon hét színész közé tartozott, akiket jutalomjáték is megilletett (ilyen alkalmakkor a színész az előadás tiszta jövedelmét vagy annak egy részét kapta meg).⁵² Szereplehetőségeiről ismét az újságból tudunk, amikor a társulat 1843 márciusában Veszprémben játszott, Ferenczy János adott hírt a fellépéseikről. Ez a levelező viszont az előző évi kedvező kritikával homlokegyenest ellenkező véleményt írt:

⁴⁷ Regélő Pesti Divatlap, 1(1842), 55. sz., 461–462. – Darvay Nagy Adrienne tévesen feltételezi, hogy Szigetinek ez a fellépése nem Baký Gábor társulatával történt. Vö. DARVAY NAGY, *i. m.*, 111.

⁴⁸ SZIGETI, *Egy színész...*, *i. m.*, 192.

⁴⁹ *Játékszini zsebkönyv*, kiad. LENGYEL Endre, Győr, Streibig Klára betűivel, 1843, 6–9.

⁵⁰ *Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből: Bajza József szíinigazgatói működése*, kiad. SZALISZNYÓ Lilla, Bp., Ráció, 2021, 135.

⁵¹ *Magyar színházművészeti lexikon*, főszerk. SZÉKELY György, Bp., Akadémiai, 1994, 720–721.

⁵² *Játékszini zsebkönyv*, 9.

Szigeti leginkább szerelmi és cselszövő szerepeket ad, testhordozása ügyetlen, arckifejezésében örökös, semmit jelentő egyformaság ömlik el, hangja férfiatlan, magasabb szenvedélyek' kifejezésénél tulságos légbehadarázást és fülsértő sivitást visz véghez, előadásában semmi jellemző, legkevesb egyedisítés vagy változatosság. Szigeti mindennek inkább, csak színésznek nem született.⁵³

1843 szeptemberére a társulat összetétele megváltozott és száma huszonháromra emelkedett. Tagjai voltak: Almási István, Balácsi József, Hegedűs Lajos, Károlyi Lajos, Komáromy Sámuelné Csorba Zsuzsanna, Kovács Soma, Laczkó László, Laczkóné Rozália, Molnár Iván, Némethy György, Szabó József, Szathmáry Dániel, Szathmáry Dánielné Farkas Lujza, Szigeti József, Szilvási Eliza, Szilvási Eszter és Szuper Károly. Önálló művészeti, technikai és gazdasági személyzet továbbra sem volt, legalábbis a zsebkönyv a színészek felül csak a sűgöt és a ruhatárnokot nevesítette.⁵⁴ A kisnyomtatvány továbbra is Komáromy Sámuel és Szákfy Józsefet nevezte meg igazgatóként, Szuper Károly viszont a naplójában három igazgatóról ír, Szabó Józsefet is melléjük sorolva.⁵⁵ Októberben és novemberben ehhez a társulathoz is érkeztek pesti vendégszínészek: Lendvay Márton és felesége, Hivatal Anikó.⁵⁶ Szuper 1843. december 16-án Szigetit a nevezetesebb tagok között említi, bár amikor megtudja róla, hogy felléphet a Nemzeti Színházban, már nem tartja igazán jó színésznek: „Ő Pesten akarja szerencsáját megkísérteni és pedig a nemzeti színpadon. Ez előttünk kissé vakmerő kísérletnek tetszik, mert Szigeti még nem áll azon a fokon, hogy Pesten felléphetne, hiszen nálunk sem tartozott az elsőrendűek közé”.⁵⁷ Ezzel az álmával Szigeti nem volt egyedül, és mivel intézményes színészképzés híján a Nemzeti Színház az utánpótlást a vidéki társulatoknál betanuló színészek közül nyerte (kezdőket nem alkalmaztak), valamelyes színpadi gyakorlattal reménykedhetett is abban, hogy legalább egy fellépés erejéig esélyt kap a bemutatkozásra. Visszaemlékező írása szerint erre Lendvayné közbenjárásának köszönhetően akkor került sor, amikor a vidéki társulat 1844 januárjában Pesten át Győrből Kecskemétre tartott.⁵⁸ Szigeti január 16-án Alexandre Dumas *Lorenzino* című drámájában együtt játszhatott a legnagyobbakkal: a címszerepet vivő id. Lendvay Mártonnal, Bartha Jánossal, Szentpétery Zsigmonddal és Udvarhelyi Miklóssal.⁵⁹ (A darab benne volt a Szákfy-Komáromy-féle társulat repertoárjában.⁶⁰)

⁵³ Regélő Pesti Divatlap, 2(1843), 31. sz., 987–988.

⁵⁴ *Színészi zsebkönyv*, kiad. [GYÖRY Tihamér], Győr, Streibig Klára betűivel, [1843?], 5–8.

⁵⁵ *Szuper...*, i. m., 29.

⁵⁶ *Színészi zsebkönyv*, 7.

⁵⁷ *Szuper...*, i. m., 30. 1844 áprilisában Szuper úgy gondolta, ha Szigetit felvették, neki is sikerülhet: „Komáromi nejének átadtam egy ajánlkozó levelet Bartayhoz, a nemzeti színház igazgatójához azon reményben és önhitség nélküli joggal, hogy hátha bejutok oda úgy mint Szigeti” (Uo., 34).

⁵⁸ SZIGETI József, *Hogy jöttem a nemzeti színházhoz!*, Budapesti Hírlap, 5(1885), 80. sz., 1. – 81. sz., 1.

⁵⁹ Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtár (a továbbiakban: OSzK SzT.), *Nemzeti Színház színlapgyűjtemény*, 1842, 162. fol., 116. sz.

⁶⁰ *Színészi zsebkönyv*, 6.

Bemutakozását a *Jelenkor* is megemlíti: „Szigeti mint vendég lépett föl, és tetszett.”⁶¹ Szigeti Pestről követte a Győről Kecskemétre tartó vidéki társulatot, 1844 februárjában azonban ismét váltott, és az egykor még színésztársaként működő Hevesi Imréhez szegődött. Az új együttessel viszont már csak egy hónapot töltött, mert ahogy Szuper írja: „Pestre ment szerződés reményében.”⁶²

A Nemzeti Színház színésze

Szigeti 1844 elején két ajánlatot is kapott. Az új színházi évad kezdetétől, április 1-jétől Bartay Endre bérőigazgató szerződteni kívánta a Nemzeti Színházhoz, illetve Szerdahelyi József, a Nemzeti Színház elhagyni szándékozó operaénekes hívta egy újonnan alakuló vidéki nagytársulatba. Mint Szigeti 1844. március 6-án Szigligeti Edéhez, a Nemzeti Színház titkárához írott leveléből kiderül, szűk egy hónappal az új évad kezdete előtt még nem tudta, miként alakul a sorsa:

Tisztelt Szigligeti Úr.

[...] Érteni fogja kegyed miszerént egy fiatal ember mint én, legfőbb szerencsémnek tartja ha oly intézetbe mint a nemzeti Színház felvétetik. Ámde körülmények határozzák akaratomat, és gyakran meggátolják legohajtottabb szándékomat, körülmények között vagyok jelenleg én is, melyek kényszerítenek, a különben előttem kívánatos szerencsém lemondani, azon okból, mivel Szerdahelyi Úrral, multkor ott létem alkalmával, még fellépésem előtt pár nappal, 's így mi előtt csak gyanithatnám is, miszerént az Igazgatóság figyelmét megnyerni szerencsés leendek, 100 pengő frt, bánat pénz mellett szerzőttem [...] Itt ugyan jelenleg azon hír szárnyal, miszerént Szerdahelyi Úr szándokát megváltoztatván ezelőtt fent forgott igazgatói terveiről lemondott, [...] ha a hír való, és Sz. Úr társoságot vezérelni nem szándékozik, [...] a Tektetes igazgatóság felszólítását, mély alázattal elfogadom, 's leg közelebbi alkalomkor személyesen is meg fogok jelenni.⁶³

Szerdahelyi 1844-ben vidéki színigazgató lett,⁶⁴ Szigeti viszont inkább Pestet választotta, és huszonkét évesen az ország vezető kőszínházához szerződött.

Ez több szempontból is komoly változás és szakmai előrelépés volt számára. A szerény költségvetéssel működő vidéki színtársulatokkal ellentétben az 1837-ben megnyitott Nemzeti Színház finansziális helyzete (noha az első években még nem kapott állami támogatást) lehetővé tette, hogy az intézmény a professzionális színházakra

⁶¹ *Jelenkor*, 13(1844), 6. sz., 34.

⁶² *Szuper...*, i. m., 33.

⁶³ Szigeti József Szigligeti Edének, Kecskemét, 1844. március 3. = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (a továbbiakban: OSzK Kt.), Levelestár, Szigeti József Szigligeti Edéhez, 1. sz. levél.

⁶⁴ *Nemzeti színházi zsebkönyv 1845-ik évre*, kiad. GILLYÉN [Sándor], GÖNCZY [Sámuel], RÉTHY [Mihály], Pest, Landerer és Heckenast, 1844, 18. A zsebkönyvet összeállító sugó Szerdahelyi nevét a kilépők között szerepelteti.

jellemző infrastruktúrát működtessen és nagy létszámú, feladatkörök szerint tagolt munkatársi együttest foglalkoztasson (az előadóművészekén túl művészeti, technikai, pénztári és kisegítő személyzetet is). 1844-ben a szakmai apparátus összlétszáma már elérte a százhetvennégy főt. A prózai és operatagozatot negyven, a művészetit tizenhárom, a technikait húsz, a pénztárit tizenhat, a kisegítő személyzetet pedig tíz fő alkotta.⁶⁵ Szigeti a prózai tagozaton belül olyanok mellé került, és azoktól tanulhatott, akik már legalább másfél évtizede a pályán voltak, és 1844-re országos ismertségre tettek szert. Ott volt például a klasszikus és kortárs drámák főszerepeit vivő, a gyengébb fizikai adottságait állandó önképzéssel ellensúlyozni igyekvő Egressy Gábor, a kiváló testi adottságokkal bíró, főként hősszerelmeket megformáló Lendvay Márton, a kedélyes apaszerepeket játszó Szentpétery Zsigmond vagy az intrikus szerepekben brillírozó Fánccsy Lajos.

A Nemzeti Színház a vidéki társulatokkal ellentétben rendszeres fizetést tudott biztosítani a munkatársainak. A színészekkel eleinte egy, később három évre szóló szerződést kötöttek, amelyben rögzítették a havi két részletben kiadott illetményük pontos összegét, a szabadságidőt és az esetleges jutalomjátékot. Szigetit 1844 októberében havi 40 pengőforinttal (100 váltóforinttal) szerződtették.⁶⁶ Noha az összeg kevesebb mint fele volt a vezető színészek keresetének (Egressy Gábor például ekkoriban 100 pengőforintot kapott),⁶⁷ nem a bértábla alsó szintjének felelt meg. Három év múlva, 1847-ben Szigeti fizetése 83 pengőforint 20 krajcárra emelkedett.⁶⁸ Ez a kereset még mindig elmaradt az időközben szintén fizetésemelést kapó, már tíz éve a Nemzeti Színháznál játszó vezető színészek keresetétől (136 pengőforint 40 krajcár),⁶⁹ ugyanakkor a táblázatból látszik, hogy voltak Szigetinél jóval kevesebbet és kisebb szerepekben foglalkoztatott prózai színészek is.⁷⁰

Lendvay [Márton]	136	40
Egressy Gábor	136	40
Szentpétery [Zsigmond]	136	40
Benza [Károly]	120	
Fánccsy [Lajos]	116	40
Szerdahelyi [József]	100	
László [József]	96	40
Szigeti [József]	83	20
Udvarhelyi [Miklós]	80	

⁶⁵ *Uo.*

⁶⁶ OSzK SzT., A Nemzeti Színház irattárának maradványai 1831–1884, Fond 4/129, 2124. sz.

⁶⁷ *Uo.*, 518. sz.

⁶⁸ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény (a továbbiakban: FSzK BGY), Bf0910/292, 3. köt.

⁶⁹ *Uo.*

⁷⁰ *Uo.*

Bartha [János]	80	
Szigligeti [Ede]	80	
Szilágyi [Pál]	64	
Telepi [György]		Elutazva
Szákfi [József]	40	
Egressy Béni	40	
Réti [Mihály]	40	
Kőszegi [Károly]	40	
Czakó [Zsigmond]	33	20
Hubenay Ferencz	32	
Balog [István]	28	

A fizetések későbbi alakulásáról már csak szórt adatokkal rendelkezünk. Szigeti az 1850-es évek első felében vezető színésszé vált, 1855-ben már övé volt a második legmagasabb évi munkabér, 1400 pengőforint. (Egressy Gábor és Szentpétery Zsigmond 1500 pengőforintot kapott.)⁷¹ Az évtized második felében keresete elérte az évi 2000 pengőforintot. Amikor 1859-ben fizetésemelést kért (2500 forintot), nem sikerült megegyeznie a Nemzeti Színház vezetésével (2200 forintot ajánlottak neki), így az áprilisban kezdődő új évadot vendégszínészként vidéken töltötte.⁷² A viszszaeszerződését követő időszakból egy adatunk van, 1866-ban már ugyanannyit keresett, 139 forint 72 krajcárt, mint a Nemzeti Színháznál harminc éve játszó Egressy Gábor.⁷³ (Az összeg az idő előrehaladta ellenére azért kevesebb, mint korábban, mert 1858 novemberétől a pengőforintot az osztrák értékű forint váltotta.)

A színészek egzisztenciális helyzetük normalizálásáért cserébe kötelesek voltak tartani magukat azokhoz a belső színházi törvénykönyvben lefektetett előírásokhoz, amelyek a Nemzeti Színház üzemmenetét szabályozták.⁷⁴ Ha például a darabok színpadra alkalmazása során vagy az előadások alatt szakmai mulasztást, kihágást

⁷¹ HOFER Miklós, KERÉNYI Ferenc, MAGYAR Bálint, MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit, SZÉKELY György, VÁMOS László, *A Nemzeti Színház 150 éve*, Bp., Gondolat, 1987, 41.

⁷² „Irkátok a mi tollatokra jön...”, i. m., 814-816.

⁷³ Szigeti fizetési nyugtája: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Kézirattár (a továbbiakban: OSZMI Kt.) 52.494.1. – Egressy fizetési nyugtája: OSzK SzT., A Nemzeti Színház irattárának maradványai 1831-1884, Fond 4/129, 549. sz. – A Nemzeti Színház többi prózai színésze közül 1866-ban havi 55 forint 55 krajcárt keresett az intézménynél hét éve játszó Komáromy Alajos, az 1863-ban szerződött Sántha Antal és Náday Ferenc. Ifj. Lendvay Márton 111 forint 11 krajcárt, Prielle Kornélia pedig 168 forint 88 krajcárt kapott (OSZMI Kt., 52.476.6, 52.467.2, 52.472.1, 52.469.1, 52.463.6).

⁷⁴ *A Nemzeti Színház bővített törvény-könyve 1842-től*, Pest, Beimel József betűivel, [1842]. – *A Nemzeti Színház törvénykönyve 1848. ápril 1-től kezdve*, Pest, Beimel József betűivel, 1847. – *A Nemzeti Színház törvénykönyve 1868. ápril 1-től kezdve*, Pest, Emich Gusztáv, 1868. – A forrás feldolgozását és értelmezését lásd: SZALISZNYÓ Lilla, *A civakodó színész, a hanyag ruhatárnok és a részeg statisztizta a színházi bíróság előtt: A Nemzeti Színház belső törvénykönyve és gyakorlati alkalmazása a 19. század közepén*, Korall 18(2017)/69, 24-45.

követtek el, büntetéspénzt kellett fizetniük. Azt, hogy Szigeti József mennyire volt szabálykövető színész, a belső színházi bíróság jegyzőkönyveinek segítségével tárhatjuk fel. A kéziratos kötetekben neve rendszeresen felbukkan, először 1844. május 3-án: öt percet késett a *XII. Károly Rügen szigetén* című vígjáték próbájáról, illetve hívatni kellett a darab negyedik felvonásának próbájára. Büntetéspénzt viszont ekkor nem kellett fizetnie, mert a színház vezető színészeiből, operaénekeiseiből álló törvényszék előtt kiderült, hogy újonnan érkezett tagként még nem kapott törvénykönyvet, amelyből a betartandó szabályokról tájékozódhatott volna.⁷⁵ Legközelebb az 1844. június 15-i ülés jegyzőkönyvében tűnik fel a neve, többekkel hívatni kellett a *Huszárok és dámák* című darab főpróbájára. Ekkor az 50 váltóforintos (20 pengőforintos) félhavi keresetéből 15 váltókrajcárt vontak le.⁷⁶ Innentől kezdve az 1840-es évek végéig általában későként jegyezték be a vádlókönyvbe. Ritkán fordult elő, hogy más típusú vagy nagyobb kihágást követett el, mint például az 1847. december 29-i eset:

Éder Luiza és Szigeti. Decem. 29^{kén} Szerelem vadászat előadása alatt a színpadon egymást becstelenítő kifejezésekkel sértegették.

Éder Luizát Szigeti Nagynénak vélvén tréfából vállát meg veregette, de azonnal észre vévén tévedését engedelmet kért, erre Éder Luiza Szigetit becstelenítő szavakkal illette, a miért ¼ havi díjban marasztaltatik.

Szigeti pedig ingerülvén e szidalmakra magának sértő szavakkal elégtételt vett, mellyek valamivel szelidebbek lévén amazénál Szigeti 3 xros bünt marasztalt. Mind a kettő a 27 törvény c szerint.⁷⁷

Szigeti első nemzeti színházbeli fellépésére 1844. április 10-én került sor, Szigligeti Ede *Gerő* című szomorújátékában III. András király szerepét játszotta. Bemutakozására a sajtó is figyelemmel volt:

A' király' szerepe Szigeti uj tag' kezeiben vala. E' fiatal színésznek jó külseje, 's igen szép organuma van, játéka könnyű 's fesztelen, a' szót az érzelmek' különféleségéhez képest eléggé modulálja, de igen kár, hogy a' szónak többnyire két utolsó syllabáját egészen elveszti, mire jó lesz ügyelnie. Egészben úgy sejtjük, az igazgató haszonvehető tagot nyert benne.⁷⁸

Április 29-i fellépését követően a kritika már szigorúbb vele:

Ő erősen rabja szülőföldjé' tájkiejtésének, péld. ő áltAl helyett mindig áltOl-t mond, az e ë és é közt különbséget tenni nem tud s a hosszú é-t néha majdnem mint í-t hangoztatja stb. Legelső szorgos studiumtárgya tehát szerintünk a beszéd volna,

⁷⁵ OSzK SzT., Nemzeti Színház kötetes iratok: Törvényszéki jegyzőkönyv, 664, 2. sz. alatt tárgyalta ügy.

⁷⁶ *Uo.*, 3. sz. alatt tárgyalta ügy.

⁷⁷ OSzK SzT., Nemzeti Színház kötetes iratok: Törvényszéki jegyzőkönyv, 666, 604. sz. alatt tárgyalta ügy.

⁷⁸ Regélő Pesti Divatlap, 3(1844), 30. sz., 459.

beszélni kell tanulnia az elfogadott szinpadai nyelvet, leszokva az eddigiről, elsajátítani a szinpadai kiejtést: mert e mostani kiejtésén a legszebb declamatio is hajótörést szenved azon kellemetlen érzés miatt, mit az a hozzá nem szokott hallgatóban előidézt.⁷⁹

A tájnyelvi kiejtés olyan probléma volt, amely kezdettől fogva foglalkoztatta a Nemzeti Színházzal foglalkozó kritikusokat. Ahogyan a század elejétől, Kazinczy Ferenc nyelvújító vitáitól kezdve az íróársadalom az írott nyelv kiművelésére, modernizálására, majd standardizálására, egyfajta nyelvi norma kialakítására törekedett (például az akadémiai helyesírási szabályzat létrehozásával), úgy a színházban ennek a törekvésnek az előnyelvi, beszélt nyelvi megfelelőjét igyekeztek szorgalmazni, miután tisztában voltak azzal, hogy milyen nagy és milyen sokféle hatást képes elérni a színházi előadás.

Szigetire az első évadban öt jelentősebb szerepet osztottak: volt Henrik Vörösmarty *Cillei és Hunyadiak* című drámájában, Zsigmond Balog István *Mátyás diák* című népszínművében, Barcsay László Jósika Miklós *Két Barcsay* című drámájában, valamint Pócsy Shakespeare IV. *Henrik királyában*. 1845. április 1-től már jutalomjáték is megillette, elsőként egy kortárs német darabot választott: Heinrich Laubétól *A királynő és a kalandorok*. A tiszta bevételből 226 váltóforint 15 krajcárt kapott,⁸⁰ ami több mint kétszerese volt egyhavi keresetének. Az első évtizedekben még többféle szerepkört osztottak rá (vígjátékokban, népszínművekben, szomorújátékokban és drámákban egyaránt játszott),⁸¹ és mint az 1853-ban a színház intendánsának, Festetics Leónak írt leveléből kiderül, időközben ő vette át az elhunyt Bartha János, a betegeskedő Lendvay Márton és a szabadságharcban való részvétele miatt a Nemzeti Színház szinpadától eltiltott Egressy Gábor szerepeit is.

Méltóságod ugyanis, ki minden az Intézet körül tett szolgálatokat folytonos figyelemmel kísér; bizonynal tudni fogja: miszerint én, már azelőtt is, de különösen jelen időben, nem csak a legkülönbözőbb nagyságu, de egyszersmind a legkülönbözőbb osztályu szerepekkel vagyok elhalmozva; u. m. pd. *Lendvai* gyengélkedő egészsége miatt, ennek szerepeit, *Egressy Gábor*, s ugy szinte boldogult *Bartha János* szerepeit folytonosan játszom; szoval míg az intézet némely első rendü művészi csak majdnem kizárólag egy vagy más nemü színművekben működnek, addig is *Drámában*, *Társalgási* és régibb kora *vígjátékokban*, *Tragoediákban* *Népszínművekben*, majd *Szerelmes*, majd *Caraacter* majd *Comica*i szerepekben működöm; még pedig ha önérzetem nem csal, mind a közönségnek mind pedig talán Méltóságodnak is megelégedésére. És ez az mi legfőképp bátorít, hogy alázatos ohajtásomat kinyilatkoztassam, 's Méltóságodat kérem, méltóztassék a fentebbi okok folytán, jövő évi havi fizetésemet 140 f. pengőre emelni [...].⁸²

⁷⁹ Honderü, 2(1844), 19. sz., 625.

⁸⁰ FSzK BGy Bf 0910/292, 3. köt.

⁸¹ *A Nemzeti Színház műsora 1837. VIII. 22-től 1941. IV. 21-ig*, összeáll. HAJDU Algernon László, előszó HARASZTI Emil, Bp., 62, 65–66, 68, 71, 74, 77.

⁸² Szigeti József Festetics Leónak, Pest, 1853. január 1., OSzK Kt., Levelestár, Szigeti József Festetics Leóhoz.

1853-ban már ő játszotta Szigligeti Ede *Cigány* című népszínművében a főszerepet, 1854-ben *A windsori víg nők*ben Falstaffot, 1855-ben Jókai Mór *Könyves Kálmán*jában Álmost, 1858-ban Shakespeare *Antonius és Cleopatra*jában Antoniust, 1864-ben pedig a *Hamlet*ben Poloniust. Az 1870-es évektől a Molière-darabok szereplője lett, ő volt Orgon a *Tartuffe*-ben és Harpagon *A fősvény*ben.

A vezető színészi státusz a jelek szerint gyorsan megerősítette Szigeti önbizalmát, egy szerep miatt már 1853 decemberében élesen támadó hangú levelet írt a színház vezetésének.

Kérem tehát önt legyen szives pár sorban velem tudatni minő indok bírta reá a szereposztó társulatot hogy Hamletben a szerepet tőlem elvegye és Egressinek adja – hogy így én-is tudhassam magam, – ezen már nem is megalázó, hanem minden művészi refutatiót, és erányábani méltánylást, és meg gyalázó tett eránt kellően tájékozni.⁸³

A belső színházi törvénykönyv éppen az ilyen vitás helyzetek elkerülése végett kötötte ki, hogy „szerepet senki sem birhat kirekesztőleg egyedül, hanem ha kívántatik, át kell másnak is engednie”,⁸⁴ noha a vezető színészek nem egyszer próbálkoztak ennek a szabálynak a megkerülésével. Az adott esetben ráadásul a színház szolidaritása is közrejátszott abban, hogy Szigeti szerepét Egressyre akarták testálni.⁸⁵ Egressyt a szabadságharcban való részvétele miatt egy időre eltiltották a színészi pályától, és bár 1851 augusztusában kegyelmet kapott, a Nemzeti Színház szerződött tagként csak 1855 áprilisától foglalkoztathatta újra. A rendszeres jövedelemmel nem rendelkező színészen alkalmi meghívásokkal igyekeztek segíteni Pesten, 1853-tól vendégként többször is felléptették.

Az ilyen, feltehetően csak a színházon belül ismeretes esetek nem szabtak gátat Szigeti karrierjének. Idő haladtával nagy tekintélyű és ünnepeelt személyisége lett a színházi életnek. Hosszú pályafutása alatt megemlékeztek színészségének harminc-, majd ötvenéves jubileumáról,⁸⁶ de akkor is rendeztek neki ünnepeket, amikor új főszerepekben mutatkozott be. Most ez utóbbiak közül egyet emelek ki, az 1880. március 19-én történt köszöntését. Ezen a napon először játszotta Molière *A fősvény* című vígjátékában Harpagont. Az előadás napja egybeesett a névnapjával, és erre a közönség és a színház tagjai is készültek.

Midőn Szigeti József kilépett, szép és nagy babérkoszorút nyújtottak fel neki s a közönség percekig tartott tapssal és éljenzéssel fogadta a művészt [...]. A személyzet üdvözölte az érdemekben gazdag színművészt s Bercsényi Béla mondott egy kis beszédet [...]. Ugyanekkor sziniiskolai tanítványai egy nagy ezüst kelyhet nyújtottak át

⁸³ Szigeti József Szigligeti Edének, Pest, 1853. november 9., OSzK Kt., Levelestár, Szigeti József Szigligeti Józsefhez, 1. sz. levél.

⁸⁴ *A Nemzeti Színház törvénykönyve 1848. ápril 1-től kezdve*, 13.

⁸⁵ 1853-ban csak egyszer adták elő a *Hamlet*et, december 30-án. Egressy ebben az előadásban végül nem játszott. Szigeti Laertes szerepét vitte (OSzK SzT., Nemzeti Színház színlapgyűjtemény, 1842, 179. sz.).

⁸⁶ Budapesti Hírlap, 11(1891), 258. sz., 9.

névnapi emlékül. A nagyobb kitüntetések azonban az esti előadások után történtek a Szikszay-féle vendéglő egyik külön-termében, hová a színház tagjai, (köztük hölgyek is) s az irodalom képviselői gyűltek össze névnapi lakomára. Az ünnepeltet megjelenésekor nagy éljenzéssel fogadták s Szász Károlynak a drámaírók nevében mondott meleg üdvözlő beszéde mellett arany tollat, szépmívű, aranyozott, nagy tintatartót és koszorút nyújtottak át neki. [...] A lakománál Paulay Ede mondott üdvözlő köszöntést a nemzeti színház részéről.⁸⁷

Paulay Ede szíinigazgató említett laudációja ekképp hangzott:

Én a nemzeti színház azon tagját üdvözlöm benne, aki ez intézetnél töltött 36 éves működésével az összekötőkapcsot képezi köztünk, és azon sok jelesből állott nemzedék közt, a melynek, hanem is éppen a magyar színművészet megalapítását, de igen is felvirágzását köszönhetjük.

E jelesek művészi dicsőségének hagyományaként jár köztünk és előttünk Szigeti József, példájával, nagy erejű művészetével, rég óta ragyogó, de mindig egyenlő fényű kedélyével lelkesítve a mai nagyratörő fiatal nemzedéket. – E szerepével érdemelte ki nem csak tiszteletünket, de hálánkat is – adja isten, hogy e szerepét köztünk az emberi élet legszélsőbb határáig játszassa. Sokáig éljen!⁸⁸

A kivívott tekintély és az elismerés viszont azzal is járt, hogy Szigeti egyre nehezebben viselte, ha valamilyen igazgatói vagy intendánsi intézkedés nehezítette a munkáját, illetve ha nem kedve szerinti szerepet osztottak rá. Az 1870-es és 1880-as évekből több olyan, szíinigazgatókhoz írt levele is fennmaradt, amelyekben nehezményezi a vele való bánásmódot. 1871-ben például báró Orczy Bódog intendáns ellen lépett fel egy új rendelkezése miatt.

Ma azaz f. é. Dec. 17^{én} egy Br. Orczy Bódog nemzeti színház igazgatója aláírással ellátott rendelet lett velem közölve, melynek értelmé röviden oda megy ki: hogy

Szigeti József mint Fourchambault
Émile Augier A *Fourchambault család* című
színművében
OSzK SzT., KB 4816/1
Klősz György felvétele, 1878

⁸⁷ Fővárosi Lapok, 17(1880), 66. sz., 325.

⁸⁸ Paulay Ede felköszöntője Szigeti József 36 éves működése alkalmával rendezett ünnepélyen, OSzK Kt., Analekta 4705.

a nemzeti színház igazgatója eltiltja a színház összes tagjait attól, hogy vele bármily sürgős dologban is szóval értekezessenek. Én az illető körlevelet színházi törvénykönyvünk 31^{ik} pontja értelmében aláírtam, de ugyanezen törvénycikk értelmében jogosítva érzem magam ezen rendelet ellen óvást tenni s kijelenteni: hogy én az írásbeli értekezletet csak annyiból fogom használni, a mennyiben a viszonyok és az ügy minősége megengedi; sürgetős ügyeiben azonban jövőendőben is követelni fogom hogy az Igazgató Úr kötelességéhez képest engem a szóbeli úton is meghallgasson, az levén fogalmam szerint az Igazgató egyik hivatása és kötelessége: hogy a színház tagjai méltányos igényeinek meghallgatására és elintézésére magának időt vegyen, – nem pedig az, hogy idejének egy részét a tánciskolában mulassa, a másodikat valamely kiválasztott kegyencnő salonjában enyelegje el, míg végre este csak azért jelenjék meg a színháznál ingyen páholyában, hogy ott illetlen magaviseletével az összes közönséget addig botránykoztassa, míg elcsitítására rendőrért is kiabálnak.⁸⁹

Szakmailag különösen Paulay Edével szemben volt nagyon érzékeny, aki már egy későbbi generáció képviselőjeként több mint egy évtizeddel fiatalabb volt nála.

Nagyságos Igazgató Úr

Az ember végre is csak ember levén, soha sincs egészen fölmentve a tévedhetés gyarlósága alul. Azt hiszem, hogy ilyen tévedés forma esett meg Nagyságos igazgató uron akkor, midőn a „Két Rantzau” című francia népszínműben Jean szerepét nekem kiosztotta, és ezen tévedés, mint adagos módon tapasztalom most már irritálja Nagyságos Igazgató úr megedzett következetességét, és nyugtalanítja kedélyét. Én tehát azt hiszem, miszerint csak-is ajánlatossá teszem magam Nagyságos igazgató Úr előtt, ha önként fölkérem, hogy ezen, már előttem is egészen odiosussá vált szerepet tőlem vissza vitetni sziveskedjék.⁹⁰

Paulay Emile Erckmann és Alexandre Chatrian *A Rantzauk* című darabjában Jean Rantzau szerepét osztotta Szigetire (a másik testvért az öcs, Szigeti Imre játszotta). Az igazgató nem volt hajlandó megváltoztatni a szereposztást, tartotta magát a belső színházi törvénykönyvben foglaltakhoz:

65. Minden tag köteles a neki osztott szerepet elfogadni, a szerep visszaküldése még akkor sem engedtetvén meg, ha iránta észrevétele volna is, 20 kros bünt. alatt.

66. Kinek a szereposztás ellen kifogása vagy észrevétele van, azt a darab felolvasása, vagy ha ez nem történnék, az olvasó próba után 24 óra alatt írásban beadandja az igazgatónak [...]. Az igazgató fogja elítélni, ha valjon az észrevétel vagy kifogás helyes- vagy helytelen; s valjon orvosolható-e vagy nem? Ha az észrevétel vagy kifogás benyújtása után 24 óra alatt az érdekllett szerep vissza nem kívántatik, annak leend a jele, hogy az észrevétel vagy kifogás helytelennek találtatott, vagy nem orvosolható;

⁸⁹ Szigeti József Orczy Bódognak, Pest, 1871. december 17., OSzK Kt., Levelestár, Szigeti József Orczy Bódoghoz.

⁹⁰ Szigeti József Paulay Edének, Budapest, 1882. szeptember, OSzK Kt., Levelestár, Szigeti József Paulay Edéhez, 1. sz. levél.

s ki ezen esetben a szerepet eljátszani tovább is vonakodnék, negyedhavi díját veszti el, mely büntetés annyiszor ismételtetik, a hányszor az igazgatóság nevében felszólíttatik a tag a szerep eljátszására.⁹¹

A pesti bemutatóról (1882. szeptember 27.) író egyik kritikus úgy ítélte, hogy Szigeti nem igazán volt felkészült, nem mélyült el a szerepértelmezésben, sőt magát a szerepet sem tanulta meg tisztességesen.

Szigeti József Jean zord jellemét az ő szelid, kedves humorával enyhítette. Indulatosságában azonban nem mindig tudott mértéket tartani, a második felvonás végjelenetében alakítása a sikerült és nem sikerült mozzanatok meg nem magyarázható vegyüléke volt, melyhez a hatás nagy kárára hozzájárult az is, hogy szerepét nem tudva, nem egyszer megakadt, rosszul alkalmazta a hangsúlyt, kiemelve gyakran a lényegtelen, elejtve a fontosabbat.⁹²

A színész végül megbékélt a szereppel, 1883 novemberében *A Rantzaukat* még arra a darablistára is felvette, amelyet 1883 novemberében E. Kovács Gyulának küldött kolozsvári vendégszereplését megelőzően.⁹³ Így a kolozsvári társulattal együttműködve saját darabjai (*A nagyralátó*, *Csizmadia mint kísértet*), valamint *A fősvény*, a *IV. Henrik király*, *A nők iskolája* és *A nyelvtan* mellett ezt a művet is eljátszotta.⁹⁴ A Nemzeti Színház műsorlexikona szerint ugyanakkor anyaintézményében ezt követően már nem tanult be új szerepeket, ebbe belejátszhatott a betegsége (1882 októberében enyhébb agyvérzése volt),⁹⁵ illetve az, hogy az év elején már egy másik szerep kapcsán is szóvá tették hanyag szövegtudását. Az akkori intendáns, Podmaniczky Frigyes az igazgatóhoz, Paulay Edéhez írt levelében jelezte, hogy Szigeti nem vezető színészhez méltó módon játszott:

Felszólalásom az „Ármány és szerelem” című tragoedia előadatása alkalmából azért történik [...] mert a n[emzeti] színház természet szerű egyik fő kötelességévé van téve a tragoedia mívelése; mely műfaj mint legnehezebben kezelhető, csak is azon esetre fog általunk az őt megillető polcra emeltethetni, ha minden erőnkől azon leszünk, hogy annak előadatása a mi viszonyaink között lehető legnagyobb tökélynek megfelelően. A fennevezett tragoedia előadását figyelemmel hallgattam végig, s meggyőződtem arról, hogy valamint Szigeti József, úgy Feleki Miklós elsőrendű tagjaink, ezen előadás alatt kifejtett szereplése, nem felelhet meg többé azon igényeknek, melyeket az igazgatóság és közönség méltán megkövetelhet oly művészekről, a kikre általában ily fontos szerepek bízvák. A mi elnézésre tarthat számot a vígjátékban vagy bohózatban, ugyan az lehetlenné teszi a magasabb társadalmi színművek és

⁹¹ *A Nemzeti Színház törvénykönyve 1868. ápril 1-től kezdve*, 12–13.

⁹² *Pesti Hírlap*, 4(1882), 268. sz., 2.

⁹³ Szigeti József E. Kovács Gyulának, Budapest, 1883. november 17., november 27. = *Szigeti József levelei E. Kovács Gyulához*, közli PERÉNYI József, *ItK*, 28(1918), 3. sz., 343–344.

⁹⁴ *Magyar Polgár*, 17(1883), 291. sz., 5. – *Magyar Polgár*, 17(1883), 294. sz., 5. – 295. sz., 4.

⁹⁵ *Pesti Hírlap*, 4(1882), 270. sz., Színház, zene, képzőművészet rovat.

tragoediák előadását; mert míg a sűgő értelmet s a magasztosabb benyomást zavaró közben közben szólása a vígjátékban csak zavart okoz s hátráltatja az előadás síma lefolyását, – addig a tragoedia hatása a sűgő szavának kiemelkedése következtében teljesen tönkre silányítatik.⁹⁶

Szakmai teljesítményének romlására utal az a szélütése és *A Rantzauak* szeptemberi bemutatója előtt íródott, 1882. júliusi keltezésű jelentés is, amelyben Podmaniczky az 1881/1882. színházi évadról beszámolva adatolja, hogy Szigeti mindössze harminchétszer lépett fel a Nemzeti Színházban és tizenötször a hozzá tartozó Várszínházban. A férfi színészek közül ennél kevesebbszer csak Feleki Miklós játszott (harmincháromszor és tizenháromszor), a többiek fellépésszáma egy év alatt ötvennégy és százötvenöt között volt.⁹⁷

A több mint negyven éve pályán lévő Szigeti ezeknek a kiöregedésére figyelmeztető jeleknek a tudatában sem érezte úgy, hogy vissza kellene vonulnia, nyugdíjaztatásával egészen 1895-ig várt.⁹⁸ 1893-ban az akkori intendáns, Zichy Géza felterjesztette tiszteletbeli (örökös) tagnak (évi 2000 forintos tiszteletdíjat kért neki), a belügyminisztérium azonban elutasította a kérvényt.⁹⁹ Ezért 1895-ben Somló Sándor színész javaslatára a Nemzeti Színház nyugdíjintézetének tanácsa úgy döntött, hogy Szigetit nyugdíjának kétszerese illeti meg.¹⁰⁰

A Színészeti Tanoda tanára

Az intézményes színészképzés első magyarországi műhelyében, a Színészeti Tanodában a tanítást 1865. január 2-án kezdték. A prózai színész szakon tanított Gyulai Pál, Egressy Gábor és Szigeti József. Az első évfolyamosoknak Gyulai *Magyar nyelv és verstant, Költészettant, Az aesthetika és lélektan* általános részét, Egressy és Szigeti pedig *A kiejtés szabályozása és hanggyakorlatok, a szavalat, arc- és tagjáték elemei* című tantárgyat oktatta. A másodikosoknak Gyulai *A drámai költészet elmélete, A magyar történelemből a különböző korszakok jellemzése s a jelesebb magyar színműveknek alapul szolgáló történelmi események magyarázata* című kurzusokat, Egressy és Szigeti pedig

⁹⁶ Br. Podmaniczky Frigyes levele Paulay Edéhez az Ármány és szerelem előadásánál tapasztalt hiányok tárgyában, 1882. február 6. = *A Nemzeti Színház százéves története*, kiad. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1938, 544–545.

⁹⁷ Br. Podmaniczky Frigyes intendáns jelentése az 1881/2. színházi évről, 1882. július 1. = *A Nemzeti Színház százéves...*, i. m., 556. A következő évadban, 1882/1883-ban összes fellépéseinek száma negyvenhat volt (Uo., 565).

⁹⁸ Nyugdíjazásáról: Budapesti Hírlap, 15(1895), 136. sz., 5.

⁹⁹ Gr. Zichy Géza intendáns felterjesztése Szigeti József tiszteleti tagsága ügyében, 1893. március 12. = *A Nemzeti Színház százéves...*, i. m., 638–639. Zichy a kérvényben megemlíti, hogy korábban többeknek is megítélték az örökös tagságot, Erkel Ferencnek (évi 3000 forintot), Prielle Kornéliának (6000-et), Feleki Miklósnak (1500-at) és Szathmáryné Farkas Lujának (1500-at). Perényi tévesen állítja, hogy Szigetit kinevezték tiszteletbeli tagnak (vö. PERÉNYI, i. m., 290).

¹⁰⁰ Pesti Napló, 46(1895), 46. sz., 9.

A színművészet elmélete és gyakorlata együtt című mesterségórát vezette. A színpadi gyakorlattal már rendelkező, emiatt a tanodában csak egy évig tanuló növendékeknek Gyulai A legkitünőbb drámairók főbb munkáinak magyarázata, kapcsolatban a hazai és külföldi drámai irodalom történetével, A világtörténelemből a főbb korszakok jellemzése, s a legkitünőbb színműveknek alapul szolgáló történelmi események magyarázata című órákat, Egressy Gábor a Jelmeztan és egyéni álcát, Szigeti A hazai és külföldi színészet történetét tartotta. Az egyéves képzésre járó hallgatóknak a két mestertanárral ezeken túl heti négy órában kötelező volt a Színművek előadásának begyakorlása című kurzus is.¹⁰¹ Az alapszabály szerint az intézmény a Nemzeti Színház „kiegészítő részét” képezte, feladata az volt, hogy a színház számára „mind a drámai, mind az operai szakban úgy elméletileg, mint gyakorlatilag színészeket és színésznőket” képezzen.¹⁰² A két intézmény szoros együttműködése ugyanakkor nem jelentette azt, hogy a vezető színészek csak egyfajta mellékállásként végezték a tanítást, a tanári munka kezdetektől egy másik, önálló állást jelentett, feladataikról és fizetésükről egy külön szerződésben rendelkeztek.

A tanoda egyik első növendékének, Egressy Ákosnak az egykorú magánlevelei szerint Szigeti az első évben nem igazán vette komolyan a tanítást, mert míg Gyulai és Egressy (illetve betegeskedése idején az őt helyettesítő Szigligeti) előre meghatározták a második félévre való olvasni- és tanulnivalókat, addig Szigeti ezt elmulasztotta.

Az iskola megnyílt. Az első nap, – Gyulai óráján, – rajtunk kívül más tanuló nem volt jelen. A második leckén, tegnap, már megjelentek Drágus, Udvarhelyi és Tamáspolszky; de a többiek még a mai órán sem voltak jelen. – [...] Szigligetinél még csak egy leckénk volt; a gróf ur maga vezette őt a tanodába, s mint ideiglenes tanítót mutatta be. E leckén Othellót olvastuk fel, miközben Szigligeti rövid megjegyzéseket tett, a darab meséjére, s a szerepek jellemzésére vonatkozólag; holnapra hagyta föl a darabról bővebben írunk, vagy beszélnünk. [...] Gyulai ma tartott először előadást, – Arany széptanából magyarázott a tan költeményről. – [...] Szigetinek úgy látszik kisebb gondja is nagyobb a tanodánál; még eddig semmiféle tanulnivalót nem tűzött ki. A kijelölt három darabról sem szólt még eddig; de azt hiszem megadja magát, mert tegnap találkoztunk vele, s nagyon confidens volt irányunkban. Bár még ez évben Szigligeti jőne helyébe, – hogy Szigetivel sok időt ne veszítsen! –¹⁰³

Szigeti a kezdeti lelkesedés hiánya ellenére egészen 1888-ig a tanoda tanára maradt. (Az 1870-es évek végén és az 1880-as évek elején még az aligazgatói teendőket is ellátta.¹⁰⁴)

¹⁰¹ Zenészeti Lapok, 5(1865), 15. sz., 117. – Koszorú, 3(1865), 2. sz., 44–45.

¹⁰² A kezdeti működésével kapcsolatban lásd: SZALISZNYÓ Lilla, Egressy Gábor színi tanodai tanársága és a magyar színészképzés hivatásosodása, ItK, 118(2014), 3. sz., 325–352.

¹⁰³ Egressy Ákos Egressy Gábornak, Pest, 1865. augusztus 3. = „Iráatok a mi...”, i. m., 604.

¹⁰⁴ Pesti Hírlap, 18(1896), 177. sz., 9. – A budapesti cím- és lakjegyzéket 1889-ben nem adták ki, 1890-ben pedig Szigeti neve már nem szerepel a tanoda tanárai között. Mivel a sajtóból lehet tudni, hogy a színész 1889 januárjában beteg volt, és a Nemzeti Színházban csak októberében jelent meg újra

Legtöbb tanártársával ellentétben nem írt színészeti tankönyvet, így a színészképzéssel kapcsolatos meglátásairól, tanári működéséről 1870-ben megjelent cikkéből, valamint Festetics Andor és Ditrói Mór visszaemlékező írásából tájékozódhatunk. Öt év tanítási gyakorlat után Szigeti két dolgot kifogásolt: a jelentkezőktől nem várnak el különösebb tanulmányi előmenetelt, a felvételiztetők meglegészenek azzal, ha látnak némi színészi tehetséget a jelentkezőben, illetve a képzés befejezése után senki sem figyel a kezdő színészek további fejlődésére, tanítására. Úgy tapasztalta, hogy a felzárkóztatással rengeteg idő elmegy, és a szakmai képzés háttérbe szorul:

mindkét nemből vétetnek fel oly tagok, kikben némi szikráját veszik észre a tehetségnek, még azon esetben is, ha a színművészethez okvetlenül megkívántató tudományos képzettséggel nem bírnak, a mi – különösen a nőknél – mindennapi eset. E tanítványok – kiknek száma évenként huszonnyolcz-harmincz – az évben elméletileg vesződnek grammatikával, orthographiával, költészettannal, gyötörtetnek a fogalmazás egy kis gyakorlatával, a praktikai tanárok által pedig taníttatnak szabatos, helyes, értelmes beszédre és olvasásra, s a tájkiejtésből való elszokásra. [...] Marad még két évök, melyekben tanulnak aesthetikát, dramaturgiát, színészi elméletet, lélektant, nagyobb drámai korok históriáját, illetant, jelmeztant, franczia nyelvet, – tánczolni, vívni – és ezenkívül mint apró szerepesek, igénybe vétetnek a nemzeti színház próbáin s előadásain is. Kérdem: vajjon ennyi studium között, hol marad idő a legfőbbre, nagyszerű, remek szerepek memorizálására, elemzésére?¹⁰⁵

A frissen végzett színészek továbbképzésének elmaradását azért tartja rossznak, mert azok minimális színpadi gyakorlattal a hátuk mögött felbátorodnak, és rövid időn belül főszerepeket akarnak játszani:

először is 3-4-5 hónapig ülve maradnak anélkül, hogy czélszerű felhasználtatásukból valaki studiumot csinálna, – később véletlenül bekövetkezett alkalomból, hirtelen és szükségből kapnak kisebb nagyobb szerepet, anélkül, hogy figyelem fordíttatnék arra, vajjon az tehetséggel, képességgel megegyez-e továbbá van-e elég idő tökéletes betanulására, teljes elkészülésre [...]. Ezután következik a második stádium, midőn a fiatal tehetség megúván az örökös várakozást, egyik vagy másik [...] nagyobb szerep eljátszásaért folyamodik. Ez a megölője!¹⁰⁶

Szigetiről mint tanárról Ditrói Mór és Festetics Andor emlékezett meg. Mindketten az 1870-es években tanultak a Színészeti Tanodában, Ditrói 1874-ben, Festetics pedig 1880-ban szerzett oklevelet. Szigetit szigorú és morózus tanárként jelenítették meg, aki sértegette a növendékeket felkészületlenségük, előadásmódjuk, sőt a nevük miatt is. Amikor például Szekeres Lajost megróttá azért, mert nem jár vívóórákra, azt mondta

(nem fellépni ment, hanem a *Rang és mód* próbájára), feltételezhető, hogy a tanítást 1889-ben már nem folytatta: Budapesti Czím- és Lakjegyzék, 5(1888), 44. – Budapesti Czím- és Lakjegyzék, 6(1890), 177. – Távollétéről: Budapesti Hírlap, 9(1889), 18. sz., 7. – Pesti Hírlap, 11(1889), 278. sz., 4.

¹⁰⁵ SZIGETI József, *Nézeteim az új színész-nemzedék neveléséről*, idézi: DARVAY NAGY, i. m., 45-47.

¹⁰⁶ Uo.

neki, hogy úgy áll, „mint valami elszalajtott kucséber”. (Szekeresből valószínűleg nem is lett színész, neve még a Schöpflin Aladár szerkesztette színháztörténeti lexikonban sem szerepel.) Lánczy Ilka sírva ment a helyére, miután a többi növendék előtt össze-szidta, mert nem tanul, és nem jár táncórákra. Gyenes Lászlót az órákon Djienesnek, Fáy Szerénát pedig Franklnak szólította.¹⁰⁷ Ditrói Tartuffe szerepére készülve úgy ment a tanodába, hogy nagy, bozontos haját levizezte és hátrafésülte. Szigeti „nyers, durva hangon” rákiabált, hogy „Miféle disznóság ez!”, mire Ditrói visszaszólott, hogy az ilyen hangot kikéri magának. Szigeti ezt követően napokig levegőnek nézte a növendéket, nem foglalkozott vele az órákon.¹⁰⁸ Festetics ugyanakkor úgy gondolta, Szigeti nyers stílusa ellenére a lehető legjobb tanár volt, lélegzetviasszafojtva hallgatták, amikor megmutatta nekik, hogy miként kell elszavalni Arany János *Családi kör* című versét.¹⁰⁹

A drámaíró

Pest-Budán 1860-ig, a Molnár György-féle Budai Népszínház megnyitásáig egyedül a Nemzeti Színházban tartottak magyar nyelvű előadásokat. Így az intézménynek évről évre olyan műsorral kellett jelentkeznie, amely tükrözi a nemzeti kultúra előrevitelét, a prózai és zenés előadások, illetve az új és klasszikus darabok közötti helyes arány megtalálásával fenntartja a közönség érdeklődését, valamint gazdaságos működést, minél több telt házas előadást eredményez. Az alapításakor megfogalmazott, nemzeti kultúra iránti elkötelezettség és a mindennapos előadástartás kedvezett az új, eredeti magyar daraboknak, és mivel a színház 1838 januárjától a bemutatott művekért tiszteletdíjat fizetett a szerzőknek, még inkább lehetett remélni a repertoár folyamatos és gyors bővülését. A benyújtott művek színre kerüléséről a drámaíró bizottság döntött, amelynek írók és a Nemzeti Színház vezető színészei voltak a tagjai. A feladatkör komoly tekintéllyel járt, hiszen a kiválasztottak beleszólhattak az ország vezető közsínházának műsorrendjébe, az igazgatóság az ő javaslatukra döntött arról, hogy mely darabokat állítja színpadra. Szigeti József először 1852 decemberében lett a drámaíró bizottság tagja, és neve a későbbi évtizedekben is feltűnik bírálóként.¹¹⁰ Tagságát ugyan alapvetően színészként nyerte el, ám megbízatásába belejátszhatott az is, hogy az 1840-es évek második felében már színműíróként is bemutatkozott, a Nemzeti Színház 1852-ig négy darabját játszotta.

Szigligeti Ede, Czákó Zsigmond vagy Hegedűs Lajos mellett azon színészek köré tartozott, akik a darabok iránti megnövekedett igényt felismerve és kihasználva

¹⁰⁷ TOLNAI Bandi [FESTETICH Andor], *Szigeti bácsi, mint tanár*, *Ellenzék*, 4(1883), 291. sz., Az „Ellenzék” tárczája című rovat. Darvay Nagy Adrienne közlése szerint az írás először a Kolozsvárott kiadott Magyar Thaliában jelent meg 1882. február 19-én. Vö. DARVAY NAGY, i. m., 68–71.

¹⁰⁸ DITRÓI Mór, *Szigeti bácsi kapucinert fizet* = DITRÓI Mór, *Komédiások*, Bp., Közlekedési Nyomda, 1929, 47–49.

¹⁰⁹ TOLNAI, i. m.

¹¹⁰ A Nemzeti Színház százéves..., i. m., 231, 423, 617–618.

drámaíróként is kipróbálták magukat. Szigeti 1846 és 1887 között írt darabokat, összesen huszonnégyet.¹¹¹ Műveit alapvetően színházi használatra szánta, nem törekedett a megjelentetésükre, többségük még ma is kiadatlan. Az ősbemutatók két intézményhez kötődnek: a Nemzeti Színházhoz és az 1875-ben megnyitott Népszínházhoz. Az előadások száma egyenetlen képet mutat, nem minden darabját játszották egyforma sikerrel, az viszont mindenképp kiemelendő, hogy többet a 20. század első felében is műsoron tartottak. Ez a 19. századi magyar szerzők művei esetében nem volt általános, általában csak azok váltak hosszabb távon a színházi kánon részévé, amelyek kimagasló sikert értek el.

Szigeti József színdarabjai ¹¹²			
Darabcím	Színjáték típusa	Mettől meddig játszották az ősbemutató helyszínén, a Nemzeti Színházban illetve a Népszínházban	Hányszor
A jeggyűrű	népszínmű	1846. nov. 30. – 1856. jún. 15. (Nemzeti Színház)	26
Egy táblabíró a márciusi napokban	vígjáték	1848. okt. 14. – 1849. jún. 29. (Nemzeti Színház)	9
Szép juhász	népszínmű	1850. máj. 11. – 1871. dec. 10. (Nemzeti Színház)	31
Viola	népszínmű	1851. ápr. 12. – 1916. márc. 29. (Nemzeti Színház)	49
A vén bakancsos és fia, a huszár	víg népszínmű	1855. okt. 31. – 1933. jan. 6. (Nemzeti Színház)	116
Okos bolond	népszínmű	1856. máj. 23. – 1860. okt. 10. (Nemzeti Színház)	4
Becsületszó	egyfelvonásos vígjáték	1856. aug. 6. – 1925. jan. 5. (Nemzeti Színház)	25
Kísértet (Csizmadia mint kísértet)	népszínmű	1856. okt. 18. – 1913. jún. 12. (Nemzeti Színház)	54
Szerelem és örökség (átd. Nőemancipáció)	vígjáték	1857. aug. 5. – 1870. okt. 5. (Nemzeti Színház)	8

¹¹¹ Szigeti a drámák mellett néhány elbeszélést is írt, illetve színházi használatra darabokat is fordított.

¹¹² A táblázat *A Nemzeti Színház műsora...*, i. m. és BERCELI Károlyné, *A Népszínház műsora (Adattár)*, Bp., Színháztudományi és Filmtudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum, 1957. című kiadványok alapján készült. A források a Népszínház esetében 1908-ig, az intézmény megszűnéséig, a Nemzeti Színház esetében pedig 1941-ig követik az előadásszámokat. A darabokat természetesen játszották vidéken is, de azokkal az előadásokkal kapcsolatban nincsenek hasonló jellegű összesítéseink.

A falusiak	vígjáték	1858. nov. 17. – 1885. nov. 13. (Nemzeti Színház)	36
Szécsi Mária, vagy Murányvár ostroma	színmű	1863. okt. 16. – 1868. máj. 24. (Nemzeti Színház)	10
Egy jómadár, vagy A hívatlan vendég	vígjáték	1864. jan. 11. – 1870. máj. 1. (Nemzeti Színház)	4
Mérget ivott	egyfelvonásos vígjáték	1870. márc. 11. – jún. 13. (Nemzeti Színház)	3
Toldi Miklós	színmű	1871. okt. 13. – dec. 3. (Nemzeti Színház)	5
Mátyás király első kalandja	népszínmű	1875. máj. 14. – máj. 23. (Nemzeti Színház)	3
A nagyralátó	népies színmű	1879. nov. 9. – 1882. szept. 24. (Nemzeti Színház)	7
Rang és mód	színmű	1882. febr. 5. – 1938. máj. 14. (Nemzeti Színház)	63
Marcsa és Mariska	népszínmű	1882. szept. 27. (Népszínház)	8
Csókon szerzett vőlegény	énekes bohózat	1883. dec. 1. (Népszínház)	34
Cigányprinc	énekes bohózat	1885. jún. 26. (Gyapjú utcai színház) ¹¹³	
Kolostorból	egyfelvonásos vígjáték	1887. jan. 28. – 1913. máj. 10. (Nemzeti Színház)	24
Tűzből	egyfelvonásos vígjáték	1887. jan. 28. – febr. 8. (Nemzeti Színház)	4
Hivatalból	egyfelvonásos vígjáték	1887. jan. 28. – márc. 28. (Nemzeti Színház)	5
Rokolyás bíró	népszínmű	1887. jan. 29. (Népszínház)	3

Szinte az összes színjátéktípussal kísérletezett, de leginkább népszínművekre specializálódott. Azon szerzők egyike volt, akik Szigligeti Ede sikerein felbuzdulva sorra írták a népszínműveket (Ney Ferenc: *Kalandor*; Haray Viktor: *Szökött színész és katona*, Kovács Pál: *Obsitos*, Jókai Mór: *Két gyám*, Vahot Imre: *Kézműves*). Huszonnégy művéből kilenc népszínmű, és e műfajban született első darabja is, az 1846-ban bemutatott *Jeggyűrű*. Ez tíz év alatt huszonhat előadást ért meg, ami a műfaj többi darabjának előadásszámát tekintve meglehetősen kimagasló volt,¹¹⁴ sikerét csak Szigligeti művei múlták felül. Szigeti a népszínművek egy részét szerepbiztosítási szándékkal saját magának írta. *Viola* című művében, amelyet Eötvös József *A falu jegyzője* című regényének

¹¹³ Fővárosi Lapok, 22(1885), 147. sz., 949.

¹¹⁴ *A Nemzeti Színház műsora...*, i. m., 73.

nyomán írt,¹¹⁵ a címszerepet játszotta. A *Kísértet* ősbemutatója egyben jutalomjátéka is volt, továbbá ő rendezte a darabot, és játszotta benne Sas szerepét.¹¹⁶ Az életmű abszolút sikerdarabjának *A vén bakancsos és fia, a huszár* tekinthető, amely szintén Szigeti jutalomjátékaként került színre, ő maga Frici szerepében lépett fel. Az 1855. október 31-én bemutatott népszínmű ma is a színházi kánon része, játsszák például a Komáromi Jókai Színház most futó évadában.¹¹⁷ De a darab karrierjét jól mutatja az is, hogy a számtalan színházi előadás mellett más médiumba is átkerült: 1917-ben némafilmet, 1985-ben pedig sztárszereposztással (Gobbi Hilda, Páger Antal, Raksányi Gellért) tévéjátékot készítettek belőle.

Sikeresebb darabjai közé tartozott az 1880-as évek elején íródott és bemutatott *Rang és mód* is, bár maga Szigeti egy időre visszatartotta darabját a színpadtól, mert sérelmezte Paulay Ede igazgatói döntését:

Én műveimnek gyarlóságait mindenkor átláttam és így föltétlenül elhittem, hogy azok nem életre valók. – De miután ez így van, valóban meg[og]hatatlan előttem, mi oknál fogva tartja a T. Igazgató Ur szükségesnek, különös fáradságot venni magának arra nézve: hogy az én műveimnek élehetlenségét bebizonyítsa. [...] Tisztelt Igazgató Urnak tetszett az én Rang és mód című darabomat a színházi könyvtárnak lomtárából elő kerestetni, és elhatározta annak színrehozatalát. December 23-án vagy is két nappal a karácsonyi ünnepek előtt!! Hogy a karácsonyi ünnepeket megelőző néhány nap, a színházok látogatására nézve az egész világon legkedvezőtlenebb, azt mindenki tudja, a ki a színészetenél csak egyetlen karácsonyi ünnepet is megélt. A darab kudarcza tehát már ezen kudarcz még czégéresebb legyen, méltóztatott a darab előadását egy bérletszünetes napra kitűzni, a mi körülbelül annyit tesz: hogy még ingyen se nézze meg senki.¹¹⁸

Szigeti erősen túlzott, hogy az először 1882. február 5-én játszott *Rang és mód* című színművét 1884 telén „a színházi könyvtárnak lomtárából” kellett előkeresni, hiszen azt még 1883. április 16-án is játszották.¹¹⁹ Abban ugyanakkor alighanem igaza volt, hogy bérletszünetes előadás esetén meglehetősen alacsony lenne a napi jegyvásárlók száma. A levél keletkezéséig, vagyis közel három év alatt, a Nemzeti Színházban mindössze hétszer játszották a darabot, és azokra a helytípusokra, amelyekre nem lehetett bérlet

¹¹⁵ A darabról Gyulai Pál és Pákh Albert írt kritikát: [GYULAI Pál], *Viola*, Pesti Napló, 2(1851)/333. sz. – [PÁKH Albert], *Még egykét szó „Violáról”*, Pesti Napló, 2(1851), 352. sz. és 353. sz. A kritikát mindketten névtelenül jelentették meg, az 1851. április 17-én elsőként közölt bírálatot a Gyulai-levelezés sajtó alá rendezője, Somogyi Sándor Gyulai Pál Szász Károlynak 1851. április 26-án írott levele alapján tulajdonította Gyulainak: „Ezen kívül még a Pákh Lexiconába dolgoztam [...] s a Pesti Naplóba Viola bírálatát” (vö. Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig, kiad. SOMOGYI Sándor, Bp., Akadémiai, 1961, 72). Pákh cikkéről Gyulainak az 1851. május 14-én Pákhhoz írott leveléből tudunk (Uo., 76-77).

¹¹⁶ *A Nemzeti Színház műsora...*, i. m., 113.

¹¹⁷ <https://www.jokai.sk/eloadasok/a-ven-bakancsos-es-fia-a-huszar> (utolsó megtekintés: 2022. 05. 04.)

¹¹⁸ Szigeti József Paulay Edének, Budapest, 1884. december 11., OSzK Kt., Levelestár, Szigeti József Paulay Edéhez, 2. sz. levél.

¹¹⁹ *A Nemzeti Színház műsora...*, i. m., 191.

váltani, az ősbemutató kivételével általában elég kevés jegyet adtak el. Az 1882. március 22-i bérletes előadás napi jegyvásárlóiról számot adó táblázatból látszik, hogy a tizenkét másodrangú páholyból öt üresen maradt, az olcsóbb második emeleti zártszékekre szóló hatvanhat jegyből mindössze tizennégy kelt el, a kétszázharminchat harmadik emeleti hely közül pedig csak ötvenhármát foglaltak el.¹²⁰

	JEGYEK								NAPI BEVÉTEL		
	Összes jegy	bérlett	állandó szabad	előre eladott	napi eladásra átadott	Eladottak			fr.	kr.	napi szabadjegy
						ft.	kr.	száma			
Támlásszék	108	97	-	-	11	2	50	9	22	50	2
Földszinti zártszék 1-4. sor	172	52	19	3	98	2	-	57	114	-	25
Erkélyszék	23	2	-	-	21	2	50	7	17	50	8
Elsőrangú páholy	38	33	1	2	2	10	-	2	20	-	-
Másodrangú páholy	12	-	6	-	6	8	-	1	8	-	3
II. em. zártszék 1. sor	41	-	1	-	40	1	20	29	34	80	-
II. em. zártszék 2. sor	42	-	-	-	42	1	-	14	14	-	17
II. em. zártszék 3. sor	24	-	4	-	20	1	-	-	-	-	3
III. emeleti zártszék	83	-	-	-	83	-	60	34	20	40	4
III. emeleti ülőhely 1. sor	75	-	-	-	75	-	50	6	3	-	20
III. emeleti ülőhely 2-3. sor	80	-	2	-	78	-	40	13	5	20	30
katona földszint	-	-	-	-	-	-	50	9	4	50	-
katona II. em.	-	-	-	-	-	-	30	-	-	-	-

Paulay a színész kérésére lemondott a darab újbóli ismétléséről, 1886. április 18-ig nem tűzték műsorra a *Rang és mód*ot. A levelekben zajló nézeteltérés Szigeti 1885. február 10-i levelével zárult (az igazgatói levelek nem ismertek), és közben a színész

¹²⁰ OSzK SzT., Nemzeti Színház kötetes iratok: *Napi jövedelem-ellenőrzési napló*, 614, 64. fol. rektó.

emlékeztette Paulayt több évtizedes érdemeire is: „engedje meg T. Igazgató Ur hogy egy kissé szerénytelen lehessen és kijelenthessem: hogy én még mindig Szigeti József vagyok a Nemzeti Színháznak”.¹²¹

„Ugy állunk koporsódnál, mint a törpék Gulliver lábai mellett”

Szigeti József nyugdíjazását követően visszavonult a nyilvánosság elől, neve 1896-tól kezdve alig-alig tűnt fel a sajtóban. Rakodczay Pál 1901-ben megjelent írása szerint a Kisfaludy Társaság üléseire még eljárt, de napjait a szakmai élettől távol, svábhegyi házában töltötte kertészkedéssel.¹²² A közfigyelem középpontjába újra már csak 1902. február 26-án bekövetkezett halála után került, ekkor valamennyi Magyarországon megjelenő lap megemlékezett róla. Először Dohány utcai otthonában, majd a Nemzeti Színház évtizedekre visszamenő hagyományának megfelelően az intézmény udvarán ravatalozták fel.¹²³ Elbúcsúztatták a Nemzeti Színház, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság és az Országos Magyar Királyi Színművészeti Akadémia nevében is.

Az udvar falait gyászleppellel vonták be és a földet mindenütt fekete szőnyegekkel borították. A ravatal az udvar közepén áll, pálmák, babérok és más délszaki növények sokasága között. A koporsó négy sarkánál nagy kandeláberek, míg körülötte fehér viaszgyertyák égnek, sárgás fényt szórva arra. Az udvar déli oldalán a délszaki növények között Lendvay Márton szobrát helyezték el. A ravatalt ma már tömördek babér- és élővirág-koszorú borítja. [...] A ravatal körül a Színművészeti Akadémia növendékei állanak őrséget. A délelőtti folyamán előbb a színház művészei és személyzete tekintette meg a ravatalt, majd pedig 11 óra után a közönséget is bebocsátották az udvarra. A rendet gyalogos rendőrök tartották fenn. Három órakor az udvar színültig megtelt gyászos közönséggel. [...] Az egyházi szertartás végeztével Beöthy László, a Nemzeti Színház igazgatója mondott búcsúztató beszédet. – Ugy állunk – mondá – koporsódnál, mint a törpék Gulliver lábai mellett. [...] Társa voltál a halhatatlan Megyerinek és Lendvaynak [...]. Beöthy után Herczeg Ferencz beszélt, a Tud. Akadémia képviselője. [...] Somló Sándor a Kisfaludy-társaság, Gáll Gyula a Művészeti Akadémia nevében búcsúztatták a halottat. A sirnál Mihályfi [Károly] mondott búcsúztató beszédet.¹²⁴

¹²¹ Szigeti József Paulay Edének, Budapest, 1884. december 13., OSzK Kt., Levelestár, Szigeti József Paulay Edéhez, 3. sz. levél.

¹²² RAKODCZAY Pál, *Szigeti József: Egy elfelejtett hatvanéves jubileum*, Uj Idők, 7(1901), 43. sz., 357.

¹²³ Budapesti Napló, 7(1902), 58. sz., 13. 1858-ban már id. Lendvay Mártont is így ravatalozták fel és temették. Lásd: Egressy Gábor Szentpétery Zsuzsannának, 1858. február 2. – Egressy Etelka Egressy Gábornak, Pest, 1858. február 5. = „Irátkok a mi...”, i. m., 348, 350, 800–801.

¹²⁴ Magyar Nemzet, 21(1902), 52. sz., 10–11.

Szigeti József unokájával, Vízvári Mariskával az 1880-as években
A kép forrása: Vasárnapi Ujság, 49(1902), 9. sz., 138

Szigeti József egy színészdinasztia megalapítója volt. Feleségétől, Laskói Máriától (1832–1884)¹²⁵ két gyermeke született: Dezső Mihály (1851–?) és Jolán (1855–1907). Lánya követte a pályán, a Színművészeti Akadémia elvégzése után először az István téri Színházhoz, majd a Nemzeti Színházhoz szerződött. Unokája, Vízvári Mária Jolán Lujza (1879–1954) szintén színésznő lett,¹²⁶ 1896-ban friss diplomásként a Nemzeti Színházhoz került. A dédunokák (Vízvári Mariska gyermekei), Tapolczai Jolán Julianna Mária Lujza (1899–1982) és Gyula Sándor Jenő Dezső (1903–1954) szintén a színészi pályát választották,¹²⁷ és Tapolczai Jolán egyik lánya, a Szigeti család ötödik generációjához tartozó Kerpely Judit,¹²⁸ az ükunoka is színésznő lett.

¹²⁵ Szigeti Józsefné Laskói Mária gyászjelentése, OSzK Plakát- és Kisnyomtatványtár, <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/606407#> (utolsó megtekintés: 2022. 07. 31.)

¹²⁶ A Magyar színházművészeti lexikonban tévesen 1877-et adták meg születési évként.

¹²⁷ Magyar színházművészeti..., i. m., 749, 788, 864–865.

¹²⁸ Kerpely Judit 1945-ben kapott diplomát, 1947-ben pedig a Szegedi Nemzeti Színházhoz került. Vö. Színház, 1(1945), 7. sz., 24. – Szegedi Népszava, 3(1947), 203. sz., 3. – A helyi lapokban utoljára egy 1967-es fellépéséről adnak hírt. Vö. Csongrád Megyei Hírlap, 12(1967), 80. sz., 6.